

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Üldajaloo osakond

Kerdo Kristjan Tamm

ALGHARIDUSE ALUSED EESTI VABARIIGIS 1920–1929
VÄÄNA ALGKOOLI NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Andres Andresen

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Algharidus 1917–1934	6
1.1 Arengud Veebruarirevolutsioonist Vabadussõja lõpuni	6
1.2 Õppekorraldus 1920–1934.....	10
1.3 Õpetajaskond ja pedagoogide ettevalmistamine	16
2. Väana algkool	19
2.1 Kooli ajalugu 1920. aastani	19
2.2 Koolikohustuse täitmine	21
2.2.1 Õppetöö algus ning lõpp	21
2.2.2 Üleminek kuueklassilisele koolikohustusele.....	22
2.3 Majanduslik olukord	23
2.4 Õppe- ja tunnikavad	24
2.5 Maa- ja vallakoolivalitsuse kirjavahetus.....	27
2.6 Võrdlus Harjumaa algkoolidega	29
2.7 Õpetajate täiendusõpe	31
Kokkuvõte	34
Kasutatud allikad ja kirjandus	36
Lisad	39
Summary.....	46

Sissejuhatus

Parema poole püüdlemine koolihariduse kaudu on eestlastele tuttav juba aastasadu. Riiklikult reguleeritava emakeelse haridussüsteemi loomiseks olid olemas tugevad eeldused: juba Rootsi ülemvõimu perioodil alustati talurahvakoolide võrgustiku rajamisega ning 19. sajand tõi kaasa eesti soost ülikooliharidusega autoriteetide esile kerkimise, ühtse kirjakeele tekke, ning algupärase rahvusromantilise kirjanduse ilmumise, mis kõik aitasid laiendada talurahva silmaringi ja suurendasid üldist haritust. 19. sajandi teises pooles Vene Keisririigi Balti kubermangudes pead tõstnud moderniseerumise ning rahvusliku ärkamisega sai alguse ajalooline protsess, milles haridust saanud eestlaste kiht suurenes ja kujunes järk-järgult eesti rahvuslikuks intelligentsiks (Karjahärm ja Sirk 1997: 10). Ometi avanes alles Eesti Vabariigi sünniga esimest korda võimalus asuda üles ehitama terviklikku eestimeelset ning -keelset haridust ja seda kõike riigi kaasabil. 1920–30ndate jooksul kujunes välja rahvuslik kool ning pandi alus oma kasvatuslikule mõttele ja pedagoogikale. Üldise hariduse aluseks oli algharidus, mis puudutas, erinevalt kesk- ja kõrgharidusest, põhiosa kogu rahvastikust ning omas seega otsest tähendust kogu ühiskonna jaoks.

Varasemalt on Eestis sama perioodi alghariduse üldjooni küll põhjalikult uuritud, ent üheks selle aja iseloomulikuks jooneks olid arvukad kohalikud iseärasused. Tollasest Eesti algharidusest tervikpildi saamiseks on oluline üksikute koolide uurimine ja sinne töö keskendub Vääna algkooli juhtumile. Uuritav ajavahemik 1920–1929 lähtus eelkõige kättesaadavast arhiivimaterjalist. Endine Vääna algkool tegutseb omaaegses Vääna mõisa peahoones järjepidevalt tänase päevani ja kannab alates 2011. aastast nime Vääna Mõisakool. Vajaliku tausta avamiseks annab töö ülevaate emakeelse ning riikliku alghariduse üldjoontest Eesti Vabariigis uuritaval perioodil ja ka sellele eelnenud ning järgnenud ajal iseseisvuse väljakuulutamisest kuni 1934. aasta haridusreformini.

Käesoleva bakalaureusetööga soovitakse vastata järgmistele uurimisküsimustele. Kuidas realiseerus Vääna algkooli näitel üleminek neljaklassiliselt koolikohustuselt kuueklassilisele ning missugust majanduslikku abi jagas kool vaesematele õpilastele? Millise ülesehitusega on Vääna algkooli arhiivis säilinud tunnikavad ja pedagoogide õppeplaanid ning missuguseid peamisi dokumente sisaldab 1920ndatel Harju maakoolivalitsuse ja Vääna valla koolivalitsuse omavaheline kirjavahetus? Millisel määral erinevad Vääna kooli statistilised andmed, sealhulgas pedagoogide ja klassiruumide arv Harju maakonna keskmistest ning missugused muudatused leidsid aset algkooliõpetajate täiendusõppes eelmainitud kümnendi jooksul? Kuna kooliti realiseerusid haridusministeeriumi korraldused mõnevõrra erinevalt, siis võrreldakse antud töös Vääna algkooli eelmainitud statistilisi andmeid ka kahe teise Harju maakonna avaliku algkooli omadega: Viimsi ning Aruküla algkoolidega, sooviga uurida kolme kooli omavahelisi erinevusi. Eelmainitud haridusasutuste valikul on lähtutud asjaolust, et sarnaselt Vääna algkoolile oleks esindatud samuti üks mõisakool (Aruküla) ning tsaariaja lõpukümnenditel ehitatud tagasihoidlike tingimustega koolihoones paiknenud algkool (Viimsi).

Töös kasutatavad arhiiviallikad pärinevad lõviosas Vääna algkooli arhiivist. Need materjalid paiknevad praeguse Vääna Mõisakooli ruumides. Antud arhiivis on säilinud dokumendikaustad ajavahemikust 1920–1929 ning need koosnevad peamiselt erinevatest Vääna vallakoolivalitsuse kirjavahetuse ärakirjadest Harju maakoolivalitsusega. Lisaks leidub dokumente koolikohustuse täitmise kohta: nimekirju koolikohustuslikest elanikest, lehti kooli statistiliste andmetega, vallavolikogu otsuste ärakirju ning mitmesuguseid Harjumaa algkoolidele saadetud haridusministeeriumi teadaandeid. Kuigi eelmainitud arhiivis on säilinud kaustad kirjavahetusega vahemikus 1921. kuni 1929. aastani, siis aastate 1920, 1923–1925 ning 1927 kirjavahetus puudub – need kaustad asetsevad Tallinna Linnaarhiivi fondis TLA.884. Vääna algkooli arhiivi ning Tallinna Linnaarhiivi kõrval on bakalaureusetöös kasutatud ka Rahvusarhiivi säilikuid. Publitseeritud allikate kohal domineerivad erinevad statistilisi andmeid sisaldavad kogumikud: Haridus Eestis (1924) ja Eesti Statistika Keskbüroo kuukirjad (Eesti Statistika). Olulisel kohal on ka 1920. aasta „Avalikkude algkoolide seadus“ ning Vabariigi Valitsuse määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta sama aasta 17. septembrist.

Historiograafia osas on Eesti Vabariigi esimese iseseisvusperioodi haridusajalugu uuritud mitmetes monograafiates, artiklites ning erinevates üliõpilastöodes. Käesoleva bakalaureusetöö

taustosa koostamisel on peaausjalikult kasutatud Lembit Andreseni „Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajaloo“ IV köidet (Andresen 2007) ja Tallinna Ülikooli koguteose „Tallinna hariduskorralduse ja üldhariduse areng aastatel 1918–2008“ Villem Normaku koostatud peatükki „Eesti Vabariigi aegse (1918–1940) hariduspoliitika lühiülevaade“ (Normak 2012). Lisaks on põhinetud Toomas Karjahärmi ning Väino Sirgi erinevatele publikatsioonidele, mis sisaldavad olulist informatsiooni nii 1920ndatest kui varasemast ning hilisematestki perioodidest. Olulisemad neist on „Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917“ (Karjahärm, Sirk 1997) ning „Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917–1940“ (ibid.: 2001). Harku valla haridusajalugu kuni 1940. aastani ning endisaegset Väana valda on oma monograafiates uurinud koduloolane Terje Urbanik (Urbanik 2007; 2008). Täpsemalt on ta keskendunud Harku valla kogukonna ning seltsielu ajaloole. Samas ei ole T. Urbanik tegelenud Väana algkooli ega selle arhiiviallikate uurimisega, mistõttu ei kattu tema uurimisteedad käesoleva töö omadega. Lisaks on paljude Eesti koolide kohta ilmunud kooliajaloo ülevaateid, ent sageli on sellistel juhtudel tegu pigem kõikuva tasemega koduloouurimustega. Viimastel aastatel Tartu Ülikoolis kaitstud teadustöödest käsitleb 1920ndate Eesti alghariduse probleeme Maarja All oma 2018. aastal kaitstud bakalaureusetöös „1934. aasta haridusreform Eestis ning reformi revideerimine 1937. aastal“ ning Maris Veski oma 2017. aastal kaitstud töös „Karilatsi algkool 1920–1939“. Peale selle on 1920ndate koolivõrku ning algkoolides õppinud laste arvu uurinud Brita Palmiste oma 2016. aastal kaitstud bakalaureusetöös „Järvamaa algkoolid aastatel 1919–1934“.

Käesolev bakalaureusetöö on jaotatud kaheks suuremaks peatükiks. Esimeses keskendutakse alghariduse üldisele arengule Eestis Veebruarirevolutsioonist 1930ndate esimese pooleni. Eraldi alapeatükk on seejuures pühendatud pedagoogidele ning nende ettevalmistamisele. Töö põhiosa kajastav teine peatükk koosneb omakorda seitsmest alapeatükist, milles uuritakse Väana algkooli näitel lähemalt üleminekut kuueklassilisele koolikohustusele, toonaseid õppe- ja tunnikavasid ning valla- ja maakonnakoolivalitsuste kirjavahetust. Samas peatükis võrreldakse ka Väana algkooli erinevaid statistilisi andmeid kahe teiste Harjumaa algkooli omadega ning uuritakse algkooliõpetajate täiendusõppe põhijooni 1920ndatel. Uurimisülesande lahendamiseks on rakendatud nii võrdlevat analüüsimeetodit kui ka allikate kriitilist analüüsi.

1. Algharidus 1917–1934

1.1 Arengud Veebruarirevolutsioonist Vabadussõja lõpuni

Vene riigilt päritud hariduskorraldusel oli kaks suuremat vajakajäämist: esiteks oli tegu seisusliku süsteemiga, mis jagunes kolmeks üksteisest lahutatud alasüsteemiks ning teiseks oli see venekeelne – eestikeelne õpe oli lubatud vaid erakoolides. Sellest tulenevalt kujunes uue hariduskorralduse peamiseks eesmärgiks eestikeelse ühtluskooli põhimõtte ellu rakendamine (Vahtre 2005: 118). Terav rahulolematuse tsaariaegse koolisüsteemiga hakkas ilmnema juba peale 1905. aasta revolutsiooni, ent toona piirdusid nõudmised peaaesjalikult emakeelse kooli sisse seadmisega (Eisen 1995: 17). Ühtluskooli eesmärgi elluviimiseks oli juba enne I maailmasõda tekkinud arvukas eesti õpetajaskond, mis moodustas kaasaegse rahvusliku intelligentsi arvukaima osa: 1911. aastal loendati Eesti algkoolides (v.a linnakoolid) 2249 õpetajat, kellest kutsega oli 77%. Kui hariduse üldist olukorda tsaariaja lõpul iseloomustas riikliku institutsionaalse süsteemi allakäik ja lagunemine, siis eesti haridustegelaste puhul ei saa rääkida tagasiminekest, vaid sootuks vastupidi – küpsemisest ning vaimsest tõusust. (Karjahärm, Sirk 2001: 68)

1917. aasta jaanuarikuus hakkas hilisem Maanõukogu liige ja peatne Tartu Ülikooli kuraator Peeter Põld välja andma Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi kuukirja Kasvatus ja Haridus, milles hakati avaldama hariduselu probleeme. Selle esimeses numbris kutsuti ülesse looma „rahvuslikku demokraatlikku kooli, kus ei ole enam käsutäitjad, vaid loojad“. (Metsis 1995: 35) Suur murrang siinses hariduselus sai alguse peale Veebruarirevolutsiooni, kui eesti intelligentsil avanes võimalus revolutsioonijärgses vabamas õhkkonnas asuda esimest korda hariduselu korraldamise tüüri juurde (Normak 2012: 12). 1917. aasta 7. ja 8. aprillil toimunud esimesel Eesti Õpetajate Keskliidu korraldatud üldkongressil toonitas P. Põld oma kõnes koolikorralduse tähtsamate eesmärkidena „kooli seadmist rahvuslikule alusele, hariduse demokratiseerimist ja kõikidele kättesaadavaks tegemist ning õppetöö süvendamist laste võimete igakülgselt

väljaarendamiseks“. Juba sama aasta kevadel läksid paljude üldhariduskoolide õpetajad üle eestikeelsele õppele, kuigi ametlik luba eesti keelele üleminekuks tuli Vene haridusministrilt alles 13. septembril ning sedagi vaid algkooli osas. (Normak 2010: 37) Sellest on võimalik järeldada, et valmisolek õpetajate seas emakeelsele õppele üleminekuks oli väga kõrge ning hoolimata riigivõimu loa puudumisest, alustati sellega algkoolides juba enne Eesti riikliku iseseisvuse välja kuulutamist. Augustis 1917 kajastusid eelnevalt mainitud P. Põllu põhimõtted ka Maanõukogu vastu võetud ajutises kooliseaduses, mis hiljem täiendatuna kujunes Eesti koolisüsteemi aluseks (Vahtre 2007: 118). Siiski langes eelmainitud aastal läbi viidud reformide põhiraskus Eesti Õpetajate Keskliidule ning muudele õpetajate ühingutele ja organisatsioonidele (Normak 2010: 37).

1917. aasta sügisel alanud lühike enamlaste võimuperiood pidurdas hariduses edasisi arenguid. Enamlaste peamisteks eesmärkideks oli eelkõige uue haldusaparaadi loomine, usuõpetuse täielik kaotamine kõikidest kooliastmetest ja ühtse kooliseaduse kiire välja töötamine. Rahva haridus- ja kultuurielu pidi hakkama juhtima haridusnõukogu, mis projekti järgi moodustasid koos kooliõpetajate täidesaatvate komiteede ja kollegiaalse koolivalitsusega Eesti Tööraha Koolivalitsuse. Siinkohal on huvitav välja tuua, et vaatamata usuõpetuse likvideerimisele, säilisid koolides ka enamlaste võimuperioodi ajal palvused hommikuti ja pärast tunde. (Metsis 1995: 42–44) Üleüldise anarhia tingimustest hoolimata oli pedagoogidel siiski võrdlemisi vaba voli toimida oma äranägemise järgi ning koolitöös sel ajajärgul märkimisväärseid probleeme ei esinenud. Küll aga tõi järgmise aasta veebruaris alanud Saksa okupatsioon kaasa koolide saksastamise, õpetajate ühingute tegevuse halvamise ning rahvuslikumalt meelestatud pedagoogide vallandamise. (Normak 2012: 12) Vallandatute kohad täideti sageli Venemaalt emigreerunud saksa gümnaasiumiõpetajatega. Haridustegelane Jaan Piiskar on avaldanud arvamust, kuidas toonane eesti õpetajate organiseeritus oli alles üsna nõrk, kuna paljud pedagoogid oli kohe valmis lahti lastud õpetajate kohtadele asuma. (Karjahärm, Sirk 2001: 70) Samas säilis Saksa okupatsiooni ajalgi õpetajaskonna organiseeritud poolavalik lävimine (Normak 2012: 12).

11. novembril 1918. aastal sõlmiti Antanti ja Saksa Keisririigi vahel Compiègne'i vaherahu, mis märgib ühtlasi I maailmasõja lõppemist. Veel samal päeval langetas ka Tallinna Õpetajate Selts oma erakorralisel koosolekul otsused, mis nägid ette okupatsiooniaegsete õppeprogrammide

kõrvaldamist koolidest ja Eesti Õpetajate Keskliidu heaks kiidetud kooliuuenduslike kavade elluviimisega alustamist (Andresen 2007: 9). Järgmisel päeval 12. novembril alustas tööd Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse Haridusministeerium. Novembrikuu lõpus konstateeris Valitsus oma deklaratsioonis järgnevat: „Rahvahariduse alal on Ajutine Valitsus sunnitud kõigepealt venestamise ja saksastamise katsed lõpetama. ... Rahvakooli aluste laiendamise eeltööd võetakse kohe käsile, sel sihil, et üleüldist, sunduslist ja tasuta rahvakooli pikema õppeaja ja laiema kavaga teostada.“ (Ibid.: 9–10) Hariduselu juhtimine korraldati ümber vastavalt riigi valitsemise süsteemile. Eesti Vabariigi ulatuses seisis selle eesotsas haridusministeerium (1929–1936 hariduse- ja sotsiaalministeerium), kellele allusid maakonnakoolivalitsused ning kellele omakorda linna- ja vallakoolivalitsused (hiljem haridusosakonnad). Ministeeriumi juurde kuulusid nõuandvate organisatsioonidena haridusnõukogu ning hariduskogu. Neist esimene koosnes haridusministrist (juhataja), koolinõunikest, kolmest valitsusliikmest ja kolmest hariduskogu esindajast. Hariduskogu kutsuti kokku vähemalt kord aastas ning see moodustus haridusnõukogu liikmetest, maakondade ja linnade koolivalitsuste, parlamendi, seltside, ühingute (v.a usuliste) ja rahvuste organisatsioonide esindajatest. (Metsis 1995: 47–48)

28. novembril 1918 alanud Vabadussõda tõi kaasa mõningaid muudatusi ka õppetöös, kuid peale õpetajate puudutas see peamiselt vanemate klasside (keskkoolide) õpilasi. Sõja ajal muutus aktuaalseks ja tarvilikuks eelkõige õpetajate materiaalne toetamine. Rinde pealinnale lähenedes katkes Tallinnas 1918. aasta lõpus õppetöö ning õpetajatest-vabatahtlikest organiseeriti Tallinna 5. rood, millega muuhulgas ühinesid eelmainitud Peeter Põld ja hilisem Eesti Vabariigi haridusminister ning Tallinna Kaubanduskooli direktor Aleksander Veiderma. Naisõpetajad leidsid rakendust haiglates ja aitasid kaasa sõdurite riietega varustamisele. (Andresen 2007: 9–13)

Kohaliku haritlaskonna seas olid Lääne-Euroopast pärit reformpedagoogilised ideed saksakeelse pedagoogilise kirjanduse ja ajakirjanduse vahendusel juba varasemalt laialt levinud. Eesti kooli üks energilisemaid organisatoreid Jüri Annusson deklareeris, kuidas Eesti peab „noorsookasvatuse küsimustes astuma ühendusse teiste kultuurmaadega“. (Eisen 1995: 17) Haridusreformi elluviimine ning ettevalmistamine langes haridusministeeriumi rahvakooliseaduse väljatöötamise eelnõu komisjonile, mille koosseisus oli mitmeid tunnustatud haritlasi ja pedagooge: Jakob Westholm, Nikolai Kann, varem mainitud A. Veiderma jt. Lisaks

kuulusid sinna 1919. aastal kokku tulnud Asutava Kogu hariduskomisjoni ja erinevate õpetajate kutseorganisatsioonide liikmed üle Eesti. (Normak 2012: 13) Nende eesmärk oli algkooliseaduse väljatöötamine. Kooliseaduse loomisele asudes sai selgeks, et kohalikule traditsioonile toetumine on võimatu: ebaühtlane ja seosetu tsaariaegne koolisüsteem oli iganenud. Uue seaduse arutelus osalesid kesk- ja algkoolide õpetajate kõrval ka ülikooli õppejõud ning peamine rõhk asetati rahvuslikele ja üldkultuurilistele väärtustele. Lisaks erinevate õppeainete tundmaõppimisele pidi algkooli eesmärgiks saama töökate, kohusetundlike, tervete ja elurõõmsate kodanike kasvatamine. (Normak 2010: 38)

Esmalt sooviti kindlaks määrata koolisüsteemi üldine kondikava ja algkooli osa selles (Metsis 1995: 50). Rahvakooliseaduse eelnõu komisjoni esimees Enn Murdmaa ise tõi eeskujuks Šveitsi ja Saksamaa koolisüsteemi algastme, soovitades 4-aastase kursusega kolmeastmelist ühtluskooli, millest kaks esimest astet pidid olema kõigile sunduslikud (kokku 8 aastat). (Andresen 2007: 14) Augustis 1919 esitas haridusministeeriumi eelnõu väljatöötamise komisjon Asutava Kogu hariduskomisjonile esimese algkooliseaduse eelnõu, mis aga tekitas Eesti riigi esimeses parlamendis tõsiseid vaidlusi. Nii E. Murdmaa kui Eesti Õpetajate Keskliit – nimetatud aprillis 1919 ümber Eesti Õpetajate Liiduks – püüdsid haridusministeeriumi eelnõu komisjoni kavale toetust leida muuhulgas ka ajakirjanduselt. (Normak 2012: 14) Kõige enam domineeris Asutava Kogu hariduskomisjonis samuti mõte ühtluskoolist, milles algkool pidi kaotama oma funktsiooni kui tupikkool ja andma kõikidele oma lõpetajatele võimaluse keskkoolis edasi õppida. Lisaks käis tugev diskussioon algkooli õppeaja pikkuse üle. Probleeme põhjustas ka küsimus algkooli hargnemise osas, mis jäi siiski teostamata ning vaid idee tasemele – põhjuseks peaaesjalikult vastuolu teke ühtluskooli printsiibiga. (Metsis 1995: 50–52)

Peagi järgnesid esimesed olulised korrektuurid. 1919. aasta 9. septembril laiendati Asutava Kogu otsusega koolikohustust seniselt kolmelt aastalt neljale ning veelgi enam: ministeeriumi seaduse eelnõu komisjoni kavandatud algkoolikursuse pikkust lühendas Asutava Kogu komisjon kaheksalt aastalt kuuele. Algkoolid jagati kahte astmesse, millest alama moodustasid I–IV ja kõrgema V–VI klass, kusjuures 6-klassilise algkoolikursuse peamiseks pooltargumendiks oli suurem sobivus noore riigi majanduslikule kandejõule. (Andresen 2007: 11–12) Lisaks võttis Asutav Kogu sama aasta 19. septembril vastu määruse, mille kohaselt lasus kooliskäimise kohustus kõikidel lastel vanuses 9–14, kes veel polnud kehtivat neljaaastast

algkooli kursust lõpetanud (Sirk 1999: 142). Peale selle kehtestati samal aastal esimene iseseisvusaegne 6-klassilisele koolile mõeldud õppekava (Andresen 2007: 16).

1.2 Õppekorraldus 1920–1934

1920. aasta 13. veebruaril tuli Asutavas Kogus esimesele lugemisele „Avalikkude algkoolide seadus“ (Normak 2010: 38). Peale parlamendi hariduskomisjoni muudatusettepanekute sisseviimist ning pikki arutelusid, sh maailmavaatelistel ja poliitilistel teemadel, võeti seadus 7. mail 1920 vastu ning seda peamiselt Asutava Kogu hariduskomisjoni esitatud redaktsioonis. Kogu projektiga loodi kompromiss erinevate vaadetega poliitikute ja koolitegelaste seas, kusjuures teravaim konflikt leidis parlamendis aset vasak- ja parempoolse tiiva vahel (Andresen 2007: 17–19) ning pandi seaduslik alus uuele moodsale Eesti koolile (Normak 2010: 40). Tänu vasakparteide ülekaalule parlamendis omariikluse algusaastatel sai algkooliseadus mõnevõrra radikaalsem (Normak 2012: 15) – seda eelkõige usuõpetust puudutava küsimuse osas. Samas ei võimaldanud valitsevad olud kõike seaduses nõutut kohe maksma panna ning seetõttu väljastas Vabariigi Valitsus 17. septembril 1920 ka määruse avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, milles täpsustatakse mitmeid seaduses sisalduvaid asjaolusid ning kohandatakse neid tegelikule olukorrale vastavaks. Kõik endised valla-, kihelkonna- ja ministeeriumikoolid, linna- ja kroonualgkoolid, rahvakoolid ning kõrgemad algkoolid muudeti algkoolideks. (Rannap 2000) Sätestati, kuidas kooli on kohustatud astuma kõik lapsed, kes käesoleva õppeaasta alguseks on saanud 9-aastaseks ning nooremaid võib võtta vastu juhul kui kooliruumide puudus takistuseks ei oleks. Lisaks rõhutatakse, kuidas tegelikkuses on maksev Asutava Kogu 1919. aasta septembri otsus 4-klassilisest koolikohutusest ning algkooli V ja VI klassi sundusliku maksmapaneku aja määrab Vabariigi Valitsus eraldi otsutega. (Määrus avalikkude... 1920: § 5, 8) Tegelik 4-klassiline koolikohustus jäi kohati püsima kuni 1920ndate lõpuni ning „Avalikkude algkoolide seaduse“ täies ulatuses elluviimise viimaseks tähtajaks seati 1. jaanuar 1930. (Haridus Eestis 1924: 13)

„Avalikkude algkoolide seaduse“ esimene peatükk nägi ette 6-klassilist algkooli, mis moodustas ühtluskooli esimese astme ning oli sunduslik, emakeelne ja maksuta. Koolikohustuse alla

kuulusid kõik lapsed vahemikus 7–16 eluaastat. Lapse võis pedagoogikanõukogu otsusega võtta kooli ka üks eluaasta varem ning koolikohustus pidi kestma maksimaalselt kuni 16. eluaastani. (Avalikkude algkoolide... 1920: § 1–9) Üpris suurt sarnasust võib märgata 90 aastat hiljem Riigikogus vastu võetud „Põhikooli- ja Gümnaasiumi seadusega“ (PGS), milles koolikohuslaseks on tunnistatud kuni 17-aastaseks saav isik või kuni 9-klassilise põhihariduse omandamiseni (PGS § 9, lg 1). Peale selle määrati 1920. aasta seadusega kindlaks algkoolis õpetatavate ainete maht ja sisu, kuid konkreetse õppekava väljastamiseni toona veel ei jõutud. Peamine põhjus tegeliku 4-klassilise koolikohustuse kehtima jäämises peitus koolimajade kehvast seisukorras ja õpetajate puuduses, mis takistas seaduse täiel määral ellu rakendamist. Lisaks sätestas seadus, et nendele õpilastele, kes ei asu peale algkooli lõpetamist õppima kutse- või keskkooli, luuakse täienduskoolid kestvusega vähemalt kaks aastat. Kuivõrd esimesel iseseisvusperioodil aga ei jõutudki vastava eriseaduse loomiseni, siis jäi ka täienduskoolide võrk välja arendamata ja puudulikuks. (Normak 2012: 14) Peale selle lasus nütüdsest kohalikul kogukonnal kohustus hoolitseda nende noorte inimeste kooliskäimise eest, kelle pere vaesuse tõttu teda kooli panna ei suutnud, ning keelati koolikohustuslike laste palgalisse ametisse võtmine õppetöö ajaks. (Elango 1972: 43)

Õppetööd koolis endas asus juhtima pedagoogikanõukogu, kuhu kuulusid kõik õpetajad, hoolekogu ja lastevanemate esindaja ning kooliarst. Õpetajate valimine ja koolide ülalpidamine anti kohalike omavalitsuste kätte. Kooli majanduslikku olukorda asus korraldama hoolekogu, mille koosseisu kuulus 1–3 õpetajat, 1–3 lapsevanemat ning 1–3 kogukonna valitsuse esindajat. (Andresen 2007: 18–19) Mis puudutab õpetajaid, siis võis nendeks valida isikuid, kes olid lõpetanud õpetajate seminari, või „õpetaja kutsetunnistusega kesk- ja kõrgema hariduse omanikke“. Iga 30–50 pedagoogi kohta pidi maakond või linn palkama tagavaraõpetaja, kes vajadusel puudujaid asendaks. Selleks, et saavutada maksimaalne koolikohustuse täitmine, määrati seadusega trahvid nendele vanematele, kes ei hoolitsenud piisavalt oma laste korraldiku kooliskäimise eest. (Normak 2010: 38–40)

Algkooli eesmärk aga jäigi seaduses sõnastamata. J. Annusson (1920: 11) on oma teoses „Wana ja uus kool“ rõhutanud, kuidas senise koolisüsteemi üheks suurimaks valukohaks oli, et „ta elust kaugel seisis“ ega arvestanud lapse individuaalse isikuga ega ühiskonnaga, milles ta peale kooli lõpetamist tegutsema pidi asuma. Peale selle mainib Annusson uue kooli tõsiseima ülesandena

pakkuda kõikidele lastele võimalust iseseisvalt vastavalt oma võimetele arenda (ibid.: 12). Erakoolide töös juhitud kuni 1927. aastani Vene Keisririigi aegsest 1914. aastal vastu võetud eraõppeasutuste seadusest. Kokku jäi peale 1920. aastat püsima kolm erineva tasemega algkooli: avalikud-, eraalgkoolid ning algklassid erakeskkoolide juures. Viimased kaks neist olid tasulised, ent kõikide kolme lõpetamine andis samasuguse õiguse jätkata õpinguid keskkoolis. (Metsis 1995: 55)

Kui „Avalikkude algkoolide seadusega“ loodi Eestis alghariduse õiguslik alus, siis sisulise poole alusdokument oli alles koostamisel. Juba 1919. aasta kevadel oli haridusministeerium õppetöö ühtlustamiseks andnud välja ajutised tunnikavad, milles oli suuremat rõhku asetatud humanitaarainetele. Usuõpetus eksisteeris selles vabatahtliku ainena kord või kaks nädalas. Septembris 1919 toimunud Asutava Kogu hariduskomisjoni muudatustega olemasolevaid ajutisi õppekavu veidi täiendati. (Metsis 1995: 75) Paralleelselt uute seaduste koostamisega töötas koolivalitsus haridusministeeriumis välja uut algkooli õppekava, mis nägi ilmavalgust 1921. aastal (Andresen 2007: 32). Selle keskseks eesmärgiks oli täiendada õppeainete sisu, reguleerida mahtu ja määratleda nende järjekord. Rõhutatult oli 1921. aasta õppekavas välja toodud tööprintsip ning usuõpetuse puudumine õppekavas võimaldas ainete teaduslikku käsitlemist. (Metsis 1995: 76–77) Keskseks aineks esimestes klassides pidi selle kohaselt saama kodulugu ning selleks, et õpetamine eesmärgikindlamalt toimuks omistati igale klassikursusele oma peateema: nt I klass – lapse ligem ümbrus, II klass – lapse laiem ümbrus jne. (Andresen 2007: 32) Uue õppekava seletuskirjas oli rõhutatud, et ühtegi ainet ei tohiks käsitleda teistest eraldiseisvana, vaid omavahel võimalikult seotuna (Normak 2012: 16). Seega on võimalik järeldada, et juba 1921. aastal oli õppeainete lõimumine kogu õppekavas olulisel kohal.

Peagi ilmnes eelmainitud dokumendis hulk puudusi. Materjali rahuldav omandamine polnud liigse ülekoormatuse tõttu õpilastele jõukohane ning samuti laekus õpetajatelt soov saada aine käsitlemisel suurem vabadus (Normak 2010: 40). Lisaks süüdistati antud õppekava liigväheses tähelepanus noorte maailmavaate kujundamisel ning käsitletavate teemade osas puudus nende jaotus põhilisteks ja täiendavateks, mis raskendas õpetajate tööd ajaplaneerimisel. (Metsis 1995: 78) Algkooli õppekava tuli jutuks nii Eesti Õpetajate üldkongressidel aastatel 1921, 1923 ja 1925 ning kokku laekus sellel perioodil õppekava kohta liidule enam kui 600 arvamust. Näiteks on 1921. aasta üldkongressi resolutsioonides öeldud, kuidas õppematerjalide jaotamine

teadusliku süsteemi järgi ei vastu tööprintsipidele ning õppetöö sisu peab vastama eelkõige laste huvidele (Elango 1972: 84–85). Aktiivselt kutsus algkooli eesmärki sõnastama Eesti Õpetajate Liidu VII üldkongressil oma kõnes auditooriumile Konstantin Treffner, kes rõhutas selles veel kord varasemalt välja käidud mõtet algkoolist, mis vastaks Eesti riigi ja rahva nõuetele ning moodustaks seesmiselt terviku omaette (Eesti Õpetajate VII üldkongress 1926: 48). Eesti Õpetajate Liit nõudis haridusministeeriumilt uute õppekavade väljatöötamist hiljemalt 1926. aasta sügiseks. (Normak 2010: 40) Nende koostamise eesotsa asus Võru Õpetajate Seminari direktor ja kooliuuendusliikumise juht Johannes Käis ning 1928. aasta maikuus kinnitas kavad tollane haridusminister Alfred Mõttus (Normak 2012: 22).

1928. aasta õppekavas sõnastati esmakordselt algkooli eesmärk ning õppeasutuse tähtsaimaks ülesandeks loeti kasvatust: õpetaja tähtsaimaks kohustuseks konstateeriti kasvatustöö. Õppeaine ulatuse ja sisu kindlaksmääramisel soovitati arvesse võtta kohalikke olusid, kusjuures kogu õppetöö tuli keskustada „kodumaise ainekogu ja olevikuelu ümber“. Esmakordselt tuli kasutusele mõiste „kehaline kasvatus“. Kuivõrd enamik algkooli lõpetajaid astus otse tööellu, seati siht eluks vajalike praktiliste oskuste ja eluläheduse õpetamine – tähtsaimaks muutus õppeaine huvitav ja elulähedane esitlusviis, mitte niivõrd aine hulk. Lisaks võeti kuulda ka Õpetajate Liidu kriitikat ja uus õppekava sätestas, et õpetaja pädevusse jääb üksikasjaliku töökava koostamine erinevateks ajaperioodideks (tund, kuu, semester jne), piiritledes ise vaid õppeainete üldise raamistikku. (Andresen 2007: 51–54) Kokkuvõtvalt võib väita, et 1928. aasta õppekava täitis endale püstitatud peamisi eesmärgi. Vähenes ainete süstemaatilise õpetamise osatähtsus, kuid samas – vaatamata ainete mahu koondamisele – säilis siiski endine, 1921. aasta õppekava üldstruktuur. Kitsaskohana võib välja tuua, et 1920ndatel jäigi lahendamata maa- ja linnalastele võrdse väärtusega hariduse andmine: tulenevalt majanduslike tingimuste erinevusest ning lisaks pidid lapsed maal osalema põllutööl, mis aga kooliskäimise rütmi kevadeti ja sügisei segama kippus. Ainete käsitlemine vastavalt kodukohaoludele soodustas õpilaste teadmiste erinevust veelgi ja lisaks läks vastuollu ühtluskooli põhimõttega. (Metsis 1995: 80–81)

Omaette peatüki Eesti Vabariigi algusaastate hariduselus moodustab usuõpetuse küsimus. Sotsiaaldemokraat Mihkel Martna ettepanekul oli 1920. aasta algkooliseaduses ette nähtud

usuõpetuseta algkool. Siiski polnud seadusega otseselt keelatud usuõpetuse tundide pidamine. Küll ei tohtinud need seista ametlikus kooli tunniplaanis ja õpetajad ei saanud nende tundide läbiviimise eest töötasu. Teema püsis aktiivselt päevakorras ka paaril järgneval aastal ning 1923. aasta veebruaris korraldati Kristliku Rahvaerakonna initsiatiivil rahvahääletus, otsustamaks usuõpetuse lisamise üle algkooli õppekavva. (Metsis 1995: 18–20, 35) Hääletusest võttis osa ligi 450 000 inimest, kellest üle kahe kolmandiku pooldas usuõpetuse sisseseadmist. Seega muutus usuõpetus koolidele kohustuslikuks, ent õpetajatele ja õpilastele siiski vabatahtlikuks õppeaineks. Antud otsus leidis kajastust ka algkooliseaduses, mille õppeainete loetellu usuõpetus lisati. (Normak 2010: 39) Poliitiliselt tõi see otsus endaga kaasa ka ennetähtaegsed parlamendivalimised, kuna rahvas avaldas selle referendumi otsusega istuvale valitsusele kaudselt umbusaldust (Pajur 2015: 259). 1928. aasta õppekavas on usu- ja kõlbusõpetuse eesmärk sõnastatud kui „... usulis-kõlbelise meelsuse äratamine, et õpilased püüaksid ristiusu järele elada ...“. Eelmainitud deviis oli läbiv kogu programmis. Lisaks kahele vabatahtlikule usuõpetuse tunnile nädalas ja igahommikusele palvusele, lisandus tunniplaani kohustuslik kõlblusõpetus, mis hakkas toimuma korra nädalas. (Metsis 1995: 79–80)

1930. aastal leidis Eesti haridusmaastikul aset järsk pööre – ülemaailmse majanduskriisi oludes tekkis haridusministeeriumil mõte algkoolide koondamisest. See tähendas eelkõige klassikomplektide koondamist ning liitklasside loomist. Samas polnud siiski tegu uuendusliku ideega: liitklassid olid küllaltki laialdaselt levinud varemgi. Vähendamaks kulutusi haridusele, asuti algkoolivõrgu revideerimisele, mille tulemusena vallandati ligi 200 algkooliõpetajat ning kaotati umbkaudu 300 klassikomplekti (Normak 2012: 16). Samas ei langenud oluliselt algkoolide koguarv: 1928/29 õppeaastal oli see 1300, ent viis aastat hiljem (1933/34) 1234. Lisaks valmis ministeeriumis uue algkooliseaduse eelnõu, nn suvekooli kava, mis nägi ette algkoolikursuse suurendamist kuult kalendriaastalt seitsmele, ühes klassis õppivate õpilaste arvu suurendamist ning nooremate klasside õpilaste kooliaja liigutamist suvekuudele. Ettepanek ei leidnud aga toetust ei lastevanemate hulgas ega Õpetajate Liidus ning suvekooli projekt jäi ellu rakendamata. (Andresen 2007: 69–70, 141–144, 246) Poliitilise võimu ja juhtimise tsentraliseerimisega võeti 1930. aastal maa- ja linnakoolivalitsustelt ära õigus kinnitada kohalik algkoolide võrk ning see anti haridusministeeriumile. Antud samm võimaldas edaspidi valitsusel asuda algkooli klassikomplektide arvu vähendama ning oma poliitikat mugavamalt realiseerida. (Sirk 2018: 40)

Samas oli riigil keerulistel aegadel vaja veelgi enam hariduskulusid kokku hoida ning ümberkorraldused jätkusid: 1931. aasta augustis täiendati oluliselt 11 aastat varem vastu võetud „Avalikkude algkoolide seadust“ (Andresen 2007: 69–70). Selles olid omavahel kokku sobitatud nii Eesti Õpetajate Liidu ringkondade kui mitmete erinevate poliitiliste suundade seisukohad, mistõttu põimused ja põrkusid haridusideoloogilised ning pedagoogilis-praktilised lähenemisviisid. Koolikohustus lasus nüüdsest kõikidel lastel alates 8. eluaastast kuni 16-aastaseks saamiseni või algkooli lõpetamiseni. (Sirk 2018: 40–41) Õpitingimuste parandamiseks sätestati, et laste koolitee ei tohi olla pikem kui kolm kilomeetrit – juhul kui seda ületati tuli kooli juurde rajada internaat – ning ühe klassikomplekti maksimaalseks mahuks määrati neli klassi. (Andresen 2007: 69–70) Seadusemuudatusega võimaldati edaspidi distsiplineerimatuid ja ulakaid lapsi, kelle käitumine kujutas ohtu kaasõpilastele, saata vastavatesse kasvatus- ja õppeasutustesse ning eemaldati klausel, mis nägi maksimaalseks klassikursuse kordama jätmise arvuks ette kaht aastat. (Normak 2012: 16) Kui 1920. aasta seadusega oli õpilaste füüsiline karistamine otseselt keelatud, siis 1931. aasta seaduses on see sõnastatud ähmaselt ning jätab tõlgendamisruumi: „Koolis võivad olla tarvitusel ainult pedagoogiliselt lubatavad karistusviisid“ (Avalikkude algkoolide... 1931: § 49).

Antud seadusemuudatused jäid viimasteks enne tervet koolivõrku puudutanud reforme 1934. aastal. Vahetult enne eelmainitud uuendusi 1933. aasta lõpus õppis Eesti 1218 algkoolis kokku 115 291 last. (Zetterberg 2009: 448) 1920ndate alguses kujundatud haridussüsteemi kohandades suudeti Eesti raskest majanduskriisist välja viia ja samas säilitada 6-klassiline algkool. Koolikohustuse täitmine paranes aasta-aastalt ning samuti suudeti säilitada õppetöö oma keele- ja kultuurimiljööös seitsmel suuremal Eesti vähemusrahvusel. (Sirk 2018: 43) 1934. aasta reformide põhjuseks olid – osaliselt ülemaailmse majanduskriisi kaasmõjul – tasase haridustee kitsaskohad: kuigi õpinguid keskkoolis jätkas võrdlemisi suur osa algkoolilõpetajatest (1933. aastal 25,7%), jäi õpilaste ettevalmistus seejärel kõrghariduse omandamiseks sageli puudulikuks. Tulemuseks oli suur hulk nn poolharitlasi, kes ei leidnud oma kvalifikatsioonile vastavat tööd või jätsid ülikooliõpingud pooleli. (Vahtre 2005: 118) Vajalikuks peeti katsete kehtestamist üleminekul algkoolist keskkooli ja samuti eksameid sisseastumiseks keskkooli ning ka ülikooli: lisaks peeti oluliseks kahetüübilise keskhariduse kehtestamist (Andresen 2007: 71). 25. mail 1934 alustati riigivanema dekreediga üleüldist haridusreformi, mille tulemusena muudeti muuhulgas kohustuslik algkool 4-klassiliseks, peale mida oli õpilasel võimalus astuda

5-klassilisse keskkooli ning seejärel kolm aastat kestvasse gümnaasiumisse (Pajur 2015: 289). 1934. aasta ümberkorralduste peamine eesmärk oli seega luua olukord, kus ei teki haritlaste ületootmist ning õpilastele antakse piisav ettevalmistus õpingute jätkamiseks kõrgkoolis. (Vahtre 2005: 118)

1.3 Õpetajaskond ja pedagoogide ettevalmistamine

Üleminek uuele, rahvuslikule koolisüsteemile nõudis õpetajatelt täiendavaid teadmisi ja isikuomadusi – eelkõige neid, mis on vajalikud uue põlvkonna kasvatamisel. (Andresen 2007: 236) Iseseisvusaja algul oli kvalifitseeritud õpetajate puudus majandusküsimuste kõrval teiseks kõige olulisemaks probleemiks: 1918. aastal oli töötavatest õpetajatest vaid 29,4% kõrgema või keskpedagoogilise haridusega. Raskusi süvendas veelgi Saksa okupatsiooni aegne ulatuslik pedagoogide vallandamine ja koolide keeruline majanduslik olukord Vabadussõja puhkedes. (Metsis 1995: 61) Esimene suur samm kvalifitseeritud pedagoogide hulga suurendamiseks astuti 1919. aastal suvel, mil maakondades alustati kolm suve väldanud õpetajate täienduskursustega. Samal ajal sai alguse ka õpetajate seminaride avamine: 1919. aasta sügisel avati need Tallinnas, Tartus ja Rakveres ning kaks aastat hiljem ka Võrus ja Uuemõisas (Läänemaal). Need seminarid jäidki peamiseks pedagoogihariduse omandamise paikadeks 1920ndatel. (Normak 2018: 18)

Esialgul tegutsesid seminarid ajutiste õppekavade ja juhtkonna parema äranägemise järgi. Murranguks oli 1923. aastal vastu võetud „Õpetajate seminari seadus“, millel õppetöö edaspidi suuresti tugines, ent ühtlustatud õppekavad kõikide seminaride vahel jäid siiski koostamata. (Normak 2012: 18) Selle seadusega sätestati, et õpetajate seminari võis astuda algkooli lõpetamisel ning õppetöö pikkuseks oli ette nähtud kuus aastat. Seminari tunniplaani kuulusid muuhulgas pedagoogika ajalugu, matemaatika, aga ka karskusõpetus ja võimlemine. Eraldi pöörati tähelepanu õppuri isikuomadustele – juhul kui studiumi jooksul selgus, et seminaristi võimed polnud õpetajaameti kohased, võidi ta kooli nimekirjast pedagoogikanõukogu otsusega eemaldada. See asjaolu kõneleb tugevalt tõsiasja eest, mis nägi õpetaja peamise ülesandena koolis ette kasvatustööd: pedagoog pidi olema kooliõpilastele igati eeskujuks nii oma tegudes kui sõnades. (Andresen 2007: 251–252) Seminarilõpetajal olid keskkoolilõpetajaga võrdsed

õigused ning õpe neis asutustes oli tasuta. Erievatest soodustustest tingituna muutusid seminarid kiiresti vaesematest peredest pärit lastele ainsateks kohtadeks, kus omandada prii keskharidus koos kindla elukutsega. Lisaks ei asunud ligi kolmandik õpetajate seminaride lõpetajatest tööle pedagoogina, vaid liikus hoopis edasi ülikooli. Siiski lisandus 1920ndatel igal aastal seminaridest tööturule keskmiselt ca 200 kvalifitseeritud õpetajat. Kokku omandas vahemikus 1918–1930 seminarides õpetajakutse või osales erinevatel täienduskursustel ligi 8000 õpetajat. Kutsega õpetajate arv suurenes 12 aastaga ligi kaks korda. (Metsis 1995: 62–63)

Pedagoogile esitatud mitteakadeemilised nõudmised võttis kõige paremini kokku 1922. aastal Õpetajate Liidu häälekandjas ajakirjas Kasvatus ilmunud „Kutse-eetika“, kus seati esikohale õpetaja vastutustunde süvendamine nii oma kolleegide kui kogu ühiskonna ees. Pedagoogi nimetatakse kooli hingeks, kes on kohustatud olema nõudlik nii enese kui õpilaste vastu. Markantse asjaoluna öeldakse, kuidas õpetaja peab leppima teadmise, et tema tööd ei hinnata vääriliselt ega olda tema vastu tänulik, mille juurde on lisatud klausel „... seda tehakse sageli alles pärast tema surma.“ „Kutse-eetikas“ sisalduvale infole lisandus 1928. aasta aprillikuus samuti Kasvatuses ilmunud A. Ploompuu artikkel „Mida nõutakse meie õpetajailt“. (Andresen 2007: 238–239) Ploompuu kritiseerib muuhulgas toonast ajakirjandust, mis olevat tema sõnutsi suures osas õpetajaskonna vastu vaenulik, ning toob välja, kuidas selline toon loob koolilasteski juba algusest peale lugupidamatut ning lausa iroonilist suhtumist kooliõpetajasse (Ploompuu 1928: 186).

Õpetajate puudust seminarid vaadeldaval perioodil siiski likvideerida ei suutnud. Samas mainib Eisen (1995: 53), kuidas kogu kooliuuendus 1920ndatel küll nii vastava kirjanduse kui Eesti Õpetajate Liidu abil laialdaselt levis, ent praktikas valitsevaks nendes käsitletud meetodid esimesel iseseisvusperioodil kujuneda ei jõudnudki. Rohkem olid need suunad levinud Lõuna-Eesti koolides, veidi vähem oli mõju tunda Põhja- ning Lääne-Eesti ja linnakoolides (ibid.). Õpetajate kvalifikatsiooni parandamiseks korraldas haridusministeerium 1920ndatel ka igaaastaseid pedagoogide täienduskursuseid, mis leidsid aset suve teises pooles, kümnel järjestikusel nädalal. Esimesel suvel (1919) osales kursustel kokku 1314 õpetajat, kellest 1183 pedagoogina ka töötas. Õpetajahariduse ja täiendõppe nimistusse kuulusid toona veel ka mitmesugused erialaainete kursused. (Metsis 1995: 63–64)

1920ndate lõpus selgus, et õpetajate seminarid polnud rahuldavalt pedagooge ette valmistanud – õppeasutustesse võeti õppureid liiga noorelt, mil polnud veel võimalik „õpetajakutset teadlikult valida“ (Andresen 2007: 254–255). Lisaks toob Väino Sirk ühe valupunktina välja ühtluskooli õpetajahariduse kvantitatiivsed erinevused: seminarid saatsid välja keskharidusega algkooliõpetajaid, samas kui keskkooliõpetajalt nõuti aga juba kindlasti ülikooliharidust ja põhjalikku pedagoogilist väljaõpet. (Sirk 2018: 40). Lahendus leiti uute õppeasutuste – pedagoogiumite rajamises, kus õppeaeg kestis kuue asemel kaks aastat ning sinna sai astuda alles peale gümnaasiumi, kunsttööstuskooli või tehnikumi lõpetamist. Vahemikus 1928–1932 suleti kõik seminarid ning avati pedagoogiumid kahes suuremas linnas Tallinnas ja Tartus (Normak 2012: 19). 12. mail 1931 võttis Riigikogu vastu pedagoogiumite seaduse, milles käsitleti nende hariduslikku eesmärki ja fikseeriti õppekorralduslikud põhijooned (Andresen 2007: 256). Pedagoogiumite lõpetajatele seati sisse kaheaastane, madalamalt tasustatud kandidaadiaasta, mille jooksul pidi selguma noore pedagoogi sobivus oma ametisse, ning lisaks nad pidid samal ajal töötama koolinõunike alalise valve all. (Raud 1965: 123) Peale selle võeti samal aastal vastu ka „Õpetajate teenistusseadus“, milles sätestati, et õpetaja või õppejõud peab olema Eesti Vabariigi kodanik ning oskama riigikeelt. Esimest korda nõuti kõikidelt pedagoogidelt pühalikku ametitootust, mida lausuti ametisse astudes. Õpetajatel keelati kasvatada õpilasi avaliku kõlbluse või Eesti Vabariigi vastases vaimus. (Sirk 2018: 41)

2. Väana algkool

2.1 Kooli ajalugu 1920. aastani

Koolihariduse andmine endise Väana valla (1919–1939) aladel (lisa 1) ulatub 19. sajandi keskpaika. Vanimad teated järjepidevast hariduse andmisest Väanas pärinevad kirikuraamatutest 1855. aastast, kui esimese teadaoleva külakoolimeistrina on nimetatud Ado Bridot, kelle käe all anti õpetust kaks korda nädalas ning kes ise oli oma teadmised ja oskused omandanud peamiselt iseõppimise teel. (Urbanik 2007: 60–61) Kooli asutati Väana mõisa initsiatiivil, mille omanikuks oli tol hetkel parun Otto Gottlieb von Stackelberg. Tema abikaasa Pauline Luise von Stackelberg oli edu- ja haridusmeelne mõisaproua, kelle puhul on teada, et juba 1850. aastal kutsus ta ümbruskonna taludest neli ärksamat poissi mõisa koduõpetaja juhendamisel õppima. Olgu siinkohal juba etteruttavalt mainitud, et kõik neli noormeest (sh A. Brido) pidasid tulevikus tulevase Väana valla aladel kooliõpetaja ametit. (Väana Mõisakooli kodulehekülj)

1867. aastal eksisteeris eelmainitud valla aladel juba neli külakooli: Orava, Pagavere, Liikva ja Naage, millest viimases andis õpetust A. Brido ning lisaks oli tegu neljast mehest ainsa õpetajaga, kes oli mõisa palgal. Kõik eelmainitud koolid olid Väana mõisa asutatud – ja vähemalt osaliselt ka finantseeritud – ning õppetöö toimus talutaredes. (Urbanik 2007: 60–62) Suuremad muutused Väana koolivõrgus leidsid aset 1870ndate I pooles. Juba 1869. aastal mainitakse kooliaruannetes vaid üht, valla ja mõisa ühisel ülalpidamisel olevast Tiitso kooli, mille õpetajana mainitakse taaskord A. Bridot, kes töötas antud koolis kuni 1893. aastani, ning kus 1870. aasta seisuga õppis kokku 16 last. 1872. aastal nimetati Tiitso kool ümber Väana-Ranna kooliks ning alates järgmisest aastast tegutses Ranna kool uues, selleks eraldi ehitatud koolimajas. 1869. aastal asutas tegevust ka Väana-Vahi kool, mille tarbeks ehitati samuti koolimaja. Õpilaste arvuks oli esimesel õppeaastal 18 (11 poissi ja 7 tüdrukut), ent kaks aastat hiljem juba 32. Kuigi Väana-Vahi esimese koolmeistri nimi pole teada, siis on säilinud info

järjekorras teisest kooliõpetajast vahemikus 1870–1872, kelleks oli Gustav Eslon – aktiivne ärkamisaegne pedagoog, saanud hariduse Kuuda õpetajate seminarist ning üks kaubaseltsi Linda loomise algatajatest ja selle esimene president (Karjahärm, Sirk 1997: 143). Samal ajavahemikul viidi läbi ka koolimaja ümberehitus (Urbanik 2007: 62).

Aja jooksul mõlema kooli majad vananesid ja muutusid kasutuskõlbmatuks. Seetõttu võeti 1908. aastal vallavolikogus vastu otsus rajada uus koolimaja ja senised kaks kooli ühendada. Koha valikul lähtuti sobivast kaugusest mõlema senise kooli õpilastele ning lõplikuks asupaigaks valiti Liikva küla, mis asus võrdsel kaugusel mõlemast senisest koolimajast. Ehitusele andis tõuke ka Tallinna rahvahariduse inspektori ettepanek luua ühendatud kahe kooli pinnalt suurem, 2-klassiline ministeeriumikool. Vald oli ettepanekuga päri ning 1909. aastal alustati ehitustöödega. Loodavast ministeeriumikoolist 5–6 versta kaugusel asunud Vääna-Vahi kool otsustati sulgeda ja kuigi Vääna-Ranna kool veel oma õppetööd jätkas, suleti 1912. aastaks ka seegi. Sama aasta sügisel alustas eelneva kahe kooli järeltulijana tööd Vääna Ministeeriumikool. (Urbanik 2007: 63–70)

Eesti Vabariigi sünniga 1918. aastal ootasid suured muutused ees ka Vääna hariduselu. Kui võrd ministeeriumikooli hoone jäi lõplikult välja ehitamata, lagunes see kiiresti ning oli 1919. aastaks muutunud kasutamiskõlbmatuks. Sama aasta oktoobris aset leidnud maareformiga alates 1774. aastast von Stackelbergide omanduses olnud Vääna mõisa süda riigistati ning 1920. aasta alguses kolis Vääna Ministeeriumikool mõisa peahoonesse. (Vääna Mõisakooli kodulehekülg) Veelgi enam: 1919. aasta 11. mail eraldati Vääna-Viti kogukond Harku valla koosseisust ning moodustati eraldiseisev Vääna vald (Urbanik 2007: 63). See haldusüksus püsis peaaegu esimese iseseisvusaja lõpuni, kuni 1939. aastani, mil ta hoolimata kohalike elanike vastuseisust taas Harku vallaga ühendati (Urbanik 2008: 5). Vääna Ministeeriumikool nimetati 1921. aasta alguses ümber Vääna 6-klassiliseks algkooliks: nimi, mida kool kandis kuni 1944. aastani (Vääna Mõisakooli kodulehekülg).

2.2 Koolikohustuse täitmine

Erinevat statistikat koolikohustuse täitmise kohta Vääna algkooli arhiivist on võimalik leida alates õppeaastast 1922/23, kust on säilinud 34-leheküljeline vihik kõikide õpilaste nimede, õpitulemuste ja edasijõudmisega (klassikomplektide kaupa) ning seda kuni õppeaastani 1926/27 (Õpilaste edasijõudmine...). Võrreldes 1920ndate esimeste aastatega on 1920ndate teisest poolest Vääna algkooli arhiivis säilinud vastavaid statistilisi andmeid rohkem: 20ndate lõpust on säilinud kaks ärakirja Riigi Statistika Keskbüroole saadetud haridusstatistikast õppeaastatel 1927/28 ja 1928/29. Olulisema informatsioonina neist statistilistest kogumikest saab välja tuua algkooli üldandmed, õpilaste ja õpetajate arvu (sh muudatused eelmise õppeaastaga võrreldes ja nende põhjused) ning detailse info õpilaste puudumistest, koolikursuse algusele hilinemisest ning edasijõudmisest. 1928. aastal lisandusid kogutud andmete nimistusse märkused õppemaksu olemasolust ja selle suurusest, kooli vahetusest (õhtune või hommikune) ning piirkonnas maksvast koolikohustuse pikkusest ja õpilaste vanuse alampiirist. (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 19–21; kirjavahetus 1929: l. 44–46p) 1929. aasta kirjavahetuse kaustas on märgata mõnevõrra vähem säilinud lühiteatise ning koosolekute otsuste ärakirju kui eelneva aasta omas. 1929. aasta kaustast on esmakordselt leitav ka nimekiri Vääna valla territooriumil elavatest koolikohustuslikest lastest, kes ei õppinud Vääna algkoolis, vaid hoopis Harku valda kuuluvas Muraste algkoolis (Kirjavahetus 1929: l. 72). Kokku õppis võõras vallas 1929/30 õppeaastal 21 Vääna valla last vanuses 8–14, kellest lõviosa vanemate elukohaks on märgitud Orava või Suurupi küla (ibid.).

2.2.1 Õppetöö algus ning lõpp

Esimesed säilivad Vääna kooli arhiivist, mis sisaldavad endas infot koolitöö alguse ja lõpu kohta 1920ndatel, pärinevad 1926. aastast, kust on säilinud Vääna kooliringkonna kooliealiste laste täielik nimekiri õppeaastal 1925/26. Sellest selgub, et enamik õpilasi on õppima asunud tegeliku õppetöö alguskuupäeval ehk 28. septembril, veidi vähem ca nädal hiljem ehk 6. oktoobril. Õigel ajal mitteilmumise põhjusteks on enamasti välja toodud „karjas“ või „haige“, valdavalt on aga

põhjus teadmata. Veelgi harvemad on näited kus laps pole üldse kooli ilmunud: neil juhtudel on laste vanematele määratud 15-margane päevatrahv. Juhul kui laps on ilmunud kooli hiljem kui 6. oktoobril 1926 ehk nädal peale tegeliku ja ühtlasi määratud õppetöö algust, on päevatrahvi suuruseks 5 marka. Vanema õppeastme, s.o V ja VI klassi nimekirja märgitud lapsed on kõik kooli ilmunud ning seal ka hiljemalt 6. oktoobril õppima asunud. (Kirjavahetus 1926: l. 63–64p)

Hilisemast ajast selgus uurimise tulemusena, et maakoolile iseloomulikult on koolitöö 1927/28 õppeaastal Vääna algkoolis ametlikult alanud 3. oktoobril 1927 ning lõppenud 25. mail 1928. Teadupoolest esines õppeaja osas ning ka selle kogupikkuses erinevusi maa- ja linnakoolide vahel. (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 19) Nt algas varemmainitud õppeaastal linnakoolides koolitöö 30. augustil või äärmisel juhul hiljemalt 10. septembril 1927 ning ka lõppes hiljem: 2. juunil 1928 (ibid.: l. 4). Järgmise õppeaasta kohta on Vääna kooli samad näitajad vastavalt 8. oktoober 1928 ning 4. juuni 1929. Õppepäevade arv Vääna koolis 1927/28 õppeaastal oli 175 ning järgneval kooliaastal vastavalt 172. Olgu siinkohal ka mainitud, et nii 1928. kui 1929. aastal algas ja lõppes tegelik õppetöö Vääna algkoolis haridusministeeriumi määratud ajal. (Ibid.: l. 19; kirjavahetus 1929: l. 44–46p) Seega esines löhe ka maa- ja linnaalgkoolide õppeaja kogukestvuses.

2.2.2 Üleminek kuueklassilisele koolikohustusele

Vastavalt 1920. aasta 17. septembri määrusele avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, olid esialgu ka Vääna kooliringkonnas kohustuslikud vaid neli klassi ning algkooli vanema astme avamine tulevikueesmärk. Andmed kooli õpilaskonna arvilisest koosseisust klasside kaupa on esitatud tabelina töö lisades (lisa 2, tabel 1), kus on märgata ka Vääna algkooli areng kuueklassiliseks muutumisel. Alles 1923. aasta oktoobris mainib Harjumaa koolivalitsus oma kirjas Vääna valla koolivalitsusele, et kui senini tegutses Vääna algkool 5-klassilise haridusasutusena ning nelja õpetajaga, siis alates järgmisest õppeaastast (1924/25) soovitakse luua ka VI klass ja sellest omakorda veel õppeaasta hiljem (1925/26) kaotada neljas õpetajakoht, jättes seega Vääna kooli vaid kolm pedagoogi (Harju Maakonna... 1923: 2). Plaanid siiski ei teostunud: lõpuklassi ei avatud Vääna algkoolis enne 1925/26 õppeaastat ning neljanda pedagoogi koha sulgemise asemel loodi samal õppeaastal hoopis viies koht juurde. Kui alguses

oli see ette nähtud ajutise lahendusena, siis alates 1926. aasta sügisest muudeti see vallavolikogu otsusega püsivaks. (Kirjavahetus 1926: l. 57)

Järgnevalt on võimalik teha kindlaks liitklasside olemasolu Vääna algkoolis: nii 1927/28 kui 1928/29 õppeaasta statistiliste andmete kohaselt oli koolis kokku viis klassikomplekti, kusjuures V ning VI klass on koondatud üheks liitklassiks. (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 19; kirjavahetus 1929: l. 44) Koolikohustuse koha pealt kõige olulisem infokild pärineb aga 1928. aasta 5. maist kui Vääna vallavolikogu otsusega otsustati laiendada koolikohustust kõikidele valla lastele V ja VI õppeaasta peale. Antud otsuse kinnitas Harju maakoolivalitsus ligi kolm nädalat hiljem 25. mail. (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 18) Seega on Vääna algkooli puhul täpselt dateeritav üleminek ametlikult 6-klassilisele koolikohustusele.

2.3 Majanduslik olukord

Kõige täpsema ülevaate kooli majanduslikust seisust annavad 1928. ning 1929. aasta dokumendikaustades sisalduvad 1927/28 ning 1928/29 õppeaasta statistiliste teadete lehed. Neist selgub, kuidas Vääna algkool on riigi, maavalitsuse ning valla ühiselt ülalpeetav õppeasutus. Õpetajate palkade eest vastutavad kaks esimesena mainitud institutsiooni samal ajal kui ülejäänud majanduslikud kulud on valla kanda. Lisasissetuleku allikatena on välja toodud kaks: koolipeod ja trahviraha, samas kui seltsidelt või eraisikutelt saadud annetused puuduvad. Puudustkannatavate õpilaste ainelise toetamise kohta on olemas tabelid, millest on lugeda, kuidas 1928/29 õppeaastal sai Vääna algkooli 146 õpilasest 41 erinevat majanduslikku toetust, kokku 273 krooni väärtuses. Enamasti on tegemist olnud õppeabinõude või jalatsite muretsemisega. Samuti on märgitud siia andmed kooli revideerimisest Harju maakoolivalitsuse poolt. Mõlemal eelnevalt mainitud õppeaastal oli selle läbiviijaks maakoolinõunik H. Summer. Õppeaasta jooksul korraldati kokku 3 lastevanemate koosolekut. Samad andmed, marginaalsete erinevustega, pärinevad ka järgmisest õppeaastast. (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 19–21; kirjavahetus 1929: l. 44–46p)

1928. aasta kaustast on esmakordselt leitav üks osa kooli hoolekogu koostatud ja kinnitatud Vääna algkooli 1928/29 õppeaasta eelarvest, mis on saadetud vallavalitsusele

kinnituskuupäevaga 1. veebruar 1928 (lisa 4). Selle kogusuuruseks nähti ette 1273 krooni, millest suurimad on kulud kooliteenija 8 kuu palgale ning kooliruumide ja õpetajate korterite kütteks tarvilikele puudele (kokku 20 sülda), vastavalt 200 ja 500 kr. Samuti on tellitud 10 uut koolilauda ning remonditud kehvemais seisus kooli töötajate kortereid: mõlema peale kulus 100 kr. (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 1) 4. veebruaril on vallavalitsus oma koosolekul eelarve ka muutmata kujul, vallavanema abi ja sekretäri allkirjadega kinnitanud (ibid.: l. 1p).

Omaette peatüki 1920ndate Väana algkooli arhiiviallikatest moodustab vaesemate õpilaste varustuse arveraamat. Selles kajastub nii Väana valla materiaalne abi koolile kui ka hiljem vastava varustuse koolipoolne väljastamine majanduslikult viletsamal järjelt perekondadele. Andmed saavad alguse 1927. aastast ning viimased sissekanded pärinevad Saksa okupatsiooni lõpust 1944. aastal. Materjalide saamise juurde on märgitud omandamise kuupäev, materjali/esemete liik ja kogus ning hind. Nende väljaandmise juurde samuti vastav kuupäev, lapse nimi, esemete kogus ning liik ja lapsevanema allkiri. (Vaesemate õpilaste...) Sissetulnud materjalide hulgas leidub ka esemeid, mida laiali ei jaotatud ning ongi mõeldud spetsiaalselt koolile: nt 1929. aasta detsembris ostis kool 100 potti musta tinti maksumusega 10 kr ning neli F. V. Mikkelsaare matemaatikaõpikut IV klassile kogusummas 5 kr ja 40 senti (ibid.: l. 2p). Väljastati peaaesjalikult õppe- ja kirjutusvahendeid: sulgi, pintsleid, erinevates suurustes vihikuid ning pliiatseid. Veidi vähem leidis lapsi, kes vajasisid pastlaid ja riideid. Õppeaastal 1927/28 jagas Väana algkool vastavat abi 26 lapsele (15,6% kõikidest õpilastest) ning kättesaamise juures on kokku 24 vanema allkirjad, kusjuures neist nelja eest on kirjaoskamatusse tõttu andnud allkirja õpetaja O. Noss. (Ibid.: l. 21p–23)

2.4 Õppe- ja tunnikavad

Nii nagu varasemalt käesolevas töös mainitud, jäi 1920. aasta „Avalikkude algkoolide seaduse“ kõrval algkooli õppekava loomata. Siiski oli tolles seaduses sätestatud, kuidas iga õpetaja peab õppeaasta alguseks oma aine õppekava kokku panema ning kooli pedagoogikanõukogule kinnitamiseks esitama (Avalikkude... 1920: § 42). Juhul kui õppekava jäi kooliaasta jooksul läbi võtmata, tuli sellest koos põhjendustega teatada kohalikule koolinõunikule (ibid.). Alles

aasta hiljem 1. juulil avaldas haridusministeerium määruse algkoolide tunnikava tarvitusele võtmise kohta ning selle juhendmaterjalina esimesed algkooli õppe- ja tunnikavad (lisa 3). Nende üldosas rõhutatakse muuhulgas, et õppekava nõuetesse tuleb „suhtuda paindlikult ja arvestada õppetöös õpilaste individuaalse eripäraga“. Lisaks sellele on ainekavades eraldi välja toodud kõigile kohustuslikud materjalid, mille omandamine on eelduseks õpingute edasiseks jätkamiseks, ning ka täiendavad materjalid. (Krull 2009: 36) 1928. aastal väljastatud õppe- ja tunnikavade üldosas osundatakse esmakordselt pedagoogilistele printsiipidele, mida õppetöös järgida ning antakse juhtnööre õppeainete sisu valikuks ja õppetöö korraldamiseks. Lisaks defineeritakse õppeainete sihid, eesmärgid ning tuuakse välja iga õppeaine kasvatuslikud sihid, ülesanded ja omandatavad teadmised ning oskused. (Ibid.: 37)

Eelnevalt mainitud määrusega kaotasid kehtivuse kõik senised tunnikavad. Juhul kui kool soovis etteantud kavas muudatusi teha, siis tuli selleks enne sügise õppetöö algust kohaliku koolivalitsuse kaudu saata haridusministeeriumile motiveeritud sooviavaldus. (Wääna walla...: l. 38p) Võrreldes antud dokumenti 2010. aastal vastu võetud „Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega“ on märgata, et tunnijaotusplaanis esineb suurim erinevus nädala kogutundide arvus: 1921. aastal oli I klassi koormus määratud 22 tunnile nädalas, ent 2010. aastal oli vastav maksimaalne lubatud arv 20. Toonase algkoolikursuse viimases ehk VI klassis oli 1920ndate lõpus ette nähtud 33 tundi nädalas, ent 89 aastat hiljem oli see langenud 30-ni (PGS § 25 lg 2 p 1, 5). 1921. aasta õppekavva kuulus eraldi ainena kodanikuõpetus, mida kaasajal asendab ühiskonnaõpetus ning alates IV klassist kuulus õppekavasse ka geograafia, kusjuures loodusõpetusest eraldiseisvana. (Wääna walla...: l. 38p)

1926. aasta augustist pärineb Wääna kooli arhiivist algkooli töökava skeem. Tegu on katselise kavaga, mis oli mõeldud eelkõige 1928. aasta õppekavareformi ettevalmistuseks. Sellest annab tunnistust ka asjaolu, et kõik märkused ja parandused on palutud saata haridusministeeriumile hiljemalt 15. juuniks 1927. Suures tabelis on ridade kaupa esitatud kõik algkooli õppekavva kuuluvad ained ning veerudes klassid esimest kuuendani, kusjuures iga klassikursuse juurde on lisatud vastava aasta üldteema ning õppeaine juurde eesmärk, mida kogu algkooli ainekursus peab täitma. Muuhulgas on ministeerium antud katseplaani järgi I–III klassini tunnikavas paikneva koduloo ainepädevused ja väljundid koondanud kokku loodusloos, ajaloo, maateaduses ning kodanikuteaduses õpetatavaga, mis kõik ilmusid eraldiseisvate ainetena

tunnikavva alates IV klassist. Eraldi on õppeainete kõrval toodud välja ka tervishoiu eesmärgid. (Kirjavahetus 1926: l. 60p)

Kõige detailsemad andmed toonaste õpetajate koostatud õppeplaanidest pärinevad õppeaastast 1923/24, mil I klassi juhataja E. Freiberg on pannud kirja oma klassi õppeainete läbivõtmise korra. Enamik tema ülestähendustest on ka säilinud. Vastava aine teemad on õppenädalate kaupa ära märgitud ning nende juurde on lisatud pikem selgitus õppeaine üldiste eesmärkide ja nende elluviimise kohta. (Töökavad 1923–1926) Näiteks oli koduloos ette nähtud kolm tundi nädalas ning esimesel kolmel nädalal käsitleti teemat kodu: õpilase nimi, isa, ema, vennad, õed, perekonna liikmete tööd ja kohustused, laste kodused mängud, rõõm ja mure perekonnas. Selgitusse on märgitud kuidas aine õpetamine põhineb peamiselt õppekäikudel ning koolitundides lastakse õpilastel suuremalt jaolt „ise jutustada ning sellepärast võetakse jutuaineks asju lähemast ümbrusest, mis õpilastele tuttavad“. Õppeaasta viimasel kolmel nädalal keskendutakse tervishoiule, sh lihtsamatele haigustele (külmetus jne) ning nende ravitsemisele. (Ibid.: l. 5) Seega on märgata, kuidas juba algkoolikursuse alguses pannakse suurt rõhku praktikale ning lastele eluolu tutvustamisele väiksemast tasandist suuremani.

1920ndate lõpust on Väana algkooli arhiivis säilinud erinevad tunnikavad ja sellega seonduv dokumentatsioon. Üheks selliseks on teatis uute õppekavade ilmumisest ning sellega koos ka vastavad tunnikavad. 5. septembril 1928 aastal andis toonane haridusminister A. Mõttus oma ringkirjaga kõikidele koolinõunikele, -valitsustele ja -juhatajatele teada, et 26. juulil kinnitatud uued õppekavad tuleb 1928/29 õppeaasta algusest kõikides koolides kasutusele võtta ning palub sealhulgas järgida, et uute muudatustega ei tekiks läbivõetavates ainetes ülearust kordamist (Kirjavahetus 1929: l. 28). Uut algkooli tunnikava 1921. aastal väljastatuga võrreldes on märgata, et kogu algkoolikursuse jooksul läbitavate õppeainete arv on langenud 13-lt 11-le: eemaldatud on teine võõrkeel, kodanikuõpetus ühendatud kodulooga, liidetud käsitöö ja joonistamine. Vabatahtliku ainaena on lisandunud usuõpetus. Lisaks on suurendatud algkooli noorema astme nädalast koormust: kui 1921. aastal oli see I–III klassini vastavalt 22–22–26 tundi nädalas, siis seitse aastat hiljem 26–26–28, sh usuõpetus. 1928. aastal algkoolide tunnikava juures on mõnevõrra keerulisem olukord võõrkeele ümber: Sellega sätestatakse, et õppeaastal 1928/29 on erandkorras kõikides maakoolides ema- ja võõrkeele tundide arv nädalas

IV–VI klassini vastavalt 6–7–6 ja 2–4–4, ent edaspidi on see vastavalt 7–6–5 ning 0–5–5. (Wääna walla...: l. 38p; kirjavahetus, ringkirjad...: l. 25)

1920ndate teisest poolest on Wääna kooli arhiivis säilinud toonase koolijuhataja Eduard Võrgu koostatud ära kiri kooli tunnikavast õppeaastal 1929/30 (lisa 6). Selles on kujutatud koondtabel kogu antud õppeaasta tunniplaani: koolitöö toimus esmaspäevast laupäevani ning iga klassi päevakava kõrval on tabelisse märgitud ka tundide kestvusvahemikud. Koolitunnid algasid igal hommikul kell üheksa ning olid kestvusega 50 minutit, millele järgnes 10-minutiline vahetund. Peale kolmandat tundi leidis aset suurem vahetund, mille pikkuseks oli 30 minutit. Maksimaalselt leidis ühel koolipäeval aset kuus tundi, ent laupäev oli märgatavalt lühem: suurimaks tundide arvuks seejuures neli. Võimlemine toimus kuni viienda klassini poistele ja tüdrukutele ühiselt, ent algkooli viimases kahes klassis mõlemale eraldi. Peale selle on eraldi välja toodud kooli õpetajate nädalatunniplaani koos nende vastava koormusega. Igasugune jaotus pedagoogide ning nende antavate õppeainete vahel puudus: kõik pedagoogid õpetasid vähemalt kuut erinevat ainet. Nende nädalane koormus jäi 30 ja 32 tunni vahele, v.a koolijuhataja, kellel sama näitaja oli 20 tundi. (Kirjavahetus 1929: l. 61)

2.5 Maa- ja vallakoolivalitsuse kirjavahetus

Teadaandeid Harjumaa koolivalitsuselt pärineb kõige enam vahemikust 1921–1922, mis on seletatav uue koolisüsteemi võimalikult efektiivse sisseseadmise ning juurutamise sooviga: põhjalik kommunikatsioon oli siinkohal võtmesõnaks. Dokumendikaustas kirjavahetusega vahemikust 1921–22 on kesksel kohal õppetöö korraldust puudutavad (ära)kirjad. Nendes sisalduvad 1920. aasta „Avalikkude algkoolide seaduses“ kajastatud põhimõtted iga lapse individuaalsusest ning töökoolist. Peaaegu täpselt aasta peale seaduse vastu võtmist on haridusministeeriumist 24. mail 1921 saabunud teatis kõikidele koolivalitsustele üle Eesti, milles mainitakse õpilastele suviste ülesannete andmise kohta järgmist: „... Tuleb arvesse võtta ka seda, et lapsed oma iseloomu iseäralduste tõttu ei suuda neile antuid töid ühetaoliselt ära jaotada terve suve vaheaja peale ...“ (Wääna walla... l. 16). Vastavalt noore riigi soovidele on haridusministeerium oma 1921/22 õppeaasta alguses laiali saadetud kirjas õpetajatele ning

koolijuhatajatele kutsunud pedagooge ülesse eesti laste- ja noorsookirjandusse uute teoste kirjutamisega panustama (ibid.: l. 102p). Selliste kirjadega demonstreerib ministeerium oma aktiivsust kooliõpetajate igakülgsele toetamisele ning abistamisele, et seeläbi uus süsteem haridusmaastikul võimalikult sujuvalt kanda kinnitaks.

Leidub ka teateid, milles tuletatakse koolidele meelde suurema tähelepanu pööramist vastuvõetud seaduste ja ministeeriumi korralduste täitmisele. 17. jaanuaril 1922. saatis haridusministeerium kõikide riigikoolide juhatajatele kirja, milles öeldakse kuidas on ilmnunud rohkeid eeskirjade rikkumisi, nõutud tähtjaliste teadete mitteedastamist ning üleüldist kirjadele vastamata jätmist (Wääna walla.: l. 71). Koolijuhtidele rõhutatakse varasemaid samasisulisi ringkirju ning lisatakse, kuidas eksimuste avastamise korral järgneb märkus, teisel korral vali noomitus ning selle kordumisel suisa ametist tagandamine (ibid.). Kaustades leidub ka mitmeid lühikirju seoses Vääna algkooli toonaste õpetajatega – peamiselt on tegemist töövõtulepingute alustamise, lõpetamise, pikendamise teadetega või pedagoogidele kohusetäitjate määramise korraldustega – ning koolinõunike juhendeid koolielu igapäevaseks korraldamiseks. Näiteks on säilinud ära kiri Harju maakonna koolivalitsuselt 13. juulil 1921. aastal, millega tagantjärele kinnitatakse Agnes Salm 1. jaanuarist 1921 kuni s.a 31. juulini Vääna algkooli juhataja kohusetäitjaks (ibid.: l. 19).

1920ndate teise poole kirjavahetuses on märgata, kuidas dokumendid muutvad aina spetsiifilisemateks ning lisaks hakkab esinema järjest enam säilikuid, mis puudutavad koolielu sotsiaalset poolt. Õppeaastast 1925/26 on Vääna algkooli arhiivist leitavad esimesed haridusministeeriumi kooliosakonna kirjad, mis sisaldavad infot õpilastele ekskursioonide korraldamiseks ning samuti nakkushaiguste vastu võitlemiseks. 5. jaanuaril 1926 on Harjumaa koolivalitsus oma ringkirjas kõikidele maakonna koolidele saatnud muuhulgas maavalitsuse tervishoiuosakonna „Tuberkuloosi vastu võitlemise organisatsiooni kava“, mille eesmärk on tutvustada haiguse levimise piiramiseks vajalikke meetmeid ja koolide osa selles (Kirjavahetus 1926: l. 1). Lausa rahvusvahelisi teateid leidub samuti esmakordselt 1926. aasta kirjavahetuses. Kõnealuse aasta 30. septembril on haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja allkirjastatud dokumendiga öeldud, kuidas Läti Vabariigi Raudteevalitsus on lubanud Eesti õpilaste ja õpetajate ekskursioonirühmadel Läti raudteedel sõites saada hinnaalandust kuni 50% harilikust piletihinnast. Antud teatise ära kiri on lisaks maa- ja linnakoolivalitsustele saadetud ka Saksa

Kultuurvalitsuse haridusosakonnale, millest saab järeldada, et ministeerium soosis selle sammuga Baltikumi kultuuriajaloo tutvustamist ka baltisaksa vähemusele. (Ibid.: l. 76)

1928. ja 1929. aasta kirjavahetuse kogumikes sisalduvate dokumentide kvantitatiivne kogus on tunduvalt väiksem kui varasemate aastate kaustades. 1928. aasta kaustast moodustavad ligi ühe kolmandiku mitmesugused käsitsi kirjutatud originaalteatised Vääna algkooli lapsevanematelt kooli direktorile või hoolekogu koosolekute lühiotsused. Enamik vanemate teadetest on seotud õpilaste puudumiste selgitustega ning koosoleku lühiotsustes domineerivad trahviteatiseid – enamasti laste kooli mitteilmumise tõttu. Hilisemates Vääna algkooli arhiivi kirjavahetuse kaustades on olulisel kohal haridusministeeriumi kooliraamatute komisjoni väljastatud soovitusliku õppekirjanduse nimikiri, mis esimest korda avaldati 1925. aastal. 1929. aasta 9. juulil riigikoolivalitsuse kinnitatud nimekirjas on soovituslik kirjandus toodud eraldi välja nii algkoolile kui keskkoolile (Kirjavahetus 1929: l. 52). Samas võimlemise kohta on teosed ühised ja muuhulgas on nende seas A. Raudkatsi raamatud „Valik Põhjamaade rahvatants“ ning „Eesti rahvatantsud“. Algklassidele on eesti keele õpetamiseks soovitatud V. Tammani ja J. Kuulbergi teoseid ning matemaatika puhul peetakse parimateks K. Treffneri ja F. V. Mikkelsaare õpikuid. (Ibid.) Võrreldes varasemate aastate nimekirjadega on märgata pidevaid muutuseid, mis annavad tunnistust ministeeriumi soovist pakkuda kõige uuemat ning võimalikult mitmekesisest õppekirjandust.

2.6 Võrdlus Harjumaa algkoolidega

Viimsi algkool alustas tegevust vallakoolina juba 1866. aastal ning paiknes Pringi külas, Viimsi vallas. Kool kuulus sarnaselt Aruküla ja Vääna algkoolile valla omandusse ning selle krunt oli veidi üle 16 hektari suurune. Aruküla algkooli algusajaks on määratud 1873. aasta kui tegutsemist alustas sealne kihelkonnakool ning kooli juurde kuuluva maa-ala suurus oli ligikaudu 20 ha. Võrdluseks, Vääna algkooli asutamisaastaks on aga märgitud hoopis Vääna ministeeriumikooli loomise aasta 1912 ning mitte 1855, mis tähistab järjepideva koolihariduse andmise algust endise Vääna mõisa aladel. Samuti kuulub Vääna algkooli juurde ca 45 hektari suurune maa-ala, mis on üle kahe korra suurem mõlema teise kooli vastavast näitajast.

(TLA.884.4.989: l. 132, 386, 401) Aruküla algkool kolis 1921. aastal ruumipuudusest tingituna hilisemalt riigivanemalt ja peaministrilt Kaarel Eenpalult kingituseks saadud Aruküla mõisa, milles tegutseti kuni 1978. aastani kui valmis uus koolihoone (Epner jt. 2015: 117). Viimsi algkool tegutses 1920ndatel 20. sajandi alguses kahes ehitusjärgus valminud ühekorruselises palkhoones (TLA.884.4.989: l. 386).

1923. aasta 1. jaanuari seisuga kuulus Väana valla (elanikke 1516, v.a Pagavere küla) kooliringkonda 287 ning Viimsi valla (elanikke 1139, v.a Tammneeme ja Leppneeme külad) omasse 386 last. Rae vallas paiknenud Aruküla algkooli ringkonda kuulus 1133 elanikku, kellest 327 olid alla 16-aastased: kooliringkonnas peeti nimelt kõiki kuni 16aastaseid koolikohuslaste või sinna peagi astuvate hulka arvestatuks. (TLA.52.1.523: l. 40, 45). Vaadeldaval perioodil (1921/22–1924/25 õ.a) oli igal õppeaastal kõikides eelmainitud koolides iga klassi vaid üks komplekt, kusjuures Aruküla oli neist ainuke, milles igal õppeaastal töötasid kõik kuus klassi. Väana ja Viimsi algkoolides ei avatud neil aastail VI klassi kordagi. Õpilaste arv klassikomplektide kaupa kõnealusel perioodil igas koolis on kujutatud antud töö lisas, vastavates tabelites (lisa 2). Kui Väana ja Aruküla algkoolides küündib õpilaste koguarv igal õppeaastal 150–180 vahel, siis Viimsi algkoolis jääb see keskmiselt vaid ligikaudu 100 lapse juurde. See on seletatav peaaesjalikult levinud praktikaga, kus lapsed käisid nende kodule füüsiliselt kõige lähemalt asuvas koolis, mis aga võis seega asetseda sootuks naabervallas ning võõras kooliringkonnas. Lisaks on vajalik märkida, et Viimsi algkoolis on ruumipuuduse tõttu kahe kuni kolme suurema klassikomplekti õppetöö toimunud igal õppeaastal vahemikus 1921–1925 Viimsi mõisa ruumides. (TLA.884.4.989: l. 132, 386, 401) Antud asjaolu rõhutab seega veelgi mõisate olulist rolli maakoolide õppetöö toimumise paigana 1920ndatel.

Järgnevalt võrreldakse Harjumaa algkoolivõrku teiste kaasaegsete suuremate Eesti maakondadega. 1922. aasta 1. jaanuari seisuga elas Harjumaal (v.a Tallinn ja Paldiski) kokku 219 654 inimest ning seal tegutses 131 algkooli. Kui Harjumaa maaelanikkond moodustas kogu toonasest Eesti elanikkonnast 19,8%, siis Harjumaa algkoolid moodustasid vaid 8,9% kõikidest riigi algharidusasutustest. Samad näitajad teistest suurematest maakondades olid Tartumaal (v.a Tartu linn) vastavalt 15,9% ja 14,2% ehk peaaegu võrdsed ja Virumaal (v.a Narva ja Rakvere) lausa 13,4% ning 14,5%. (Statistikaameti kodulehekülj; Eesti Statistika... 1922: 198) Erinevus on tingitud valdavalt koolimajade hulgast: Tartu- ja Virumaal koosnes algkoolivõrk pigem

väiksematest ning Harjumaal suurematest hoonetest. Lisaks on ka suurimad klassikomplektid ja klassiruumid olnud just Harjumaal: analüüsides maakonniti klasside arvu kogu maakonna rahvaarvuga on märgata, et kui Tartu- ja Virumaal on keskmiselt üks klass vastavalt 181 ja 158 elaniku peale, siis Harjumaal on vastav näitaja lausa 207. (Haridus Eestis 1924: 34) Siiski on märgata kuidas võrreldes endise Eestimaa kubermangu maakondadega omaga, sh Saaremaaga, on Lõuna-Eesti maakondades eelmainitud näitaja valdavalt suurem.

Uurides koolimajade klassiruumide ning õpetajate arvu, on märgata, kuidas Viimsi algkooli kasutada oli kõigest kaks, ent Väänal vastavalt neli ja Arukülal lausa viis klassiruumi (TLA.884.4.989: l. 132, 386, 401). Mõisakoolid kippusid olema avaramate ja rohkemate ruumidega kui tsaariaja lõpul puidust ehitatud koolimajad. Mõlemad kõnealused mõisakoolid ületavad seega nii toonast riiklikku kui ka maakondlikku keskmist kasutuses olevate klassiruumide arvu koolimajas, mis 1922/23 õppeaastal oli kaks. Samal ajal vastab Viimsi algkool oma näitega täpselt statistilisele keskmisele (Haridus Eestis 1924: 36). Pedagoogide arvust koolis kõneledes on samuti võimalik märgata tendentsi, kus mõisakoolid nii maakonna kui riigi keskmist näitajat tugevalt ületavad, ent Viimsi algkool on samas nendele tunduvalt lähemal: 1922–1925 aastani tegutses igal õppeaastal Vääna algkoolis neli ning Arukülas lausa viis õpetajat. Viimsi algkoolis oli see arv kolm. (TLA.884.4.989: l. 186, 386, 401) 1922/23 õppeaasta andmete järgi oli Harjumaal keskmiselt kõigest 2,11 pedagoogi ühe avaliku algkooli kohta (ERA.1108.3.780: l. 66). Kogu riigis oli sama näitaja aga veidi kõrgem: keskel läbi 2,62 õpetajat igas algkoolis (Haridus Eestis 1924: 19). Seega on märgata, kuidas mõisakoolid sellegi näitaja järgi nii riiklikku ja maakondlikku keskmist ligi kahekordselt ületavad, samas kui väiksem Viimsi algkool kajastab Harjumaa ning Eesti Vabariigi toonast keskmist tunduvalt objektiivsemalt.

2.7 Õpetajate täiendusõpe

Pedagoogide koolitamisele ja vastavate täienduskursuste korraldamine oli eriliselt suure tähelepanu just all esimestel iseseisvusaastatel. Teatavasti valitses puudus nii emakeelsest laste- kui ka noorsookirjandusest ning samuti tegutses koolides hulganisti kutseta õpetajaid (Wääna

walla...: l. 102p). Selle lahendamiseks asus haridusministeerium välja töötama mitmeid erinevaid plaane. Väana algkooli arhiivis on kõige vanemaks säilinud õpetajahariduse alaseks dokumendiks 1921. aasta augustist pärinev Harjumaa koolivalitsuse kutse kõikidele kutsega õpetajatele, osalemaks suvistel lühiajalistel kursustel. Kõnealused kursused kestsid kaks nädalat (15.–28.08) ning läbivõetavateks teemadeks olid emakeele metoodika, võimlemine, joonistamine ja käsitöö (raamatuköitmine). (Ibid.: l. 24) Sama aasta oktoobris väljastas haridusministeerium ka määruse lühiajaliste kursuste kohta, milles need on defineeritud kui „kursused, mille õppetegevus on ühejätkuline ja mis ei kesta üle kolme kuu“. Lühiajalisi kursuseid võisid korraldada nii riigi- kui ka omavalitsusasutused ja lisaks eraisikud ning seltskondlikud organisatsioonidki. (Ibid.: l. 43p) Järgmise aasta aprillis võttis riigi hariduskogu vastu resolutsiooni, mille esimene peatükk on pühendatud eetilise distsipliini tõstmisele koolides. Antud dokumendis konstateeritakse muuhulgas, et õpetaja kasvatuslikku mõju koolis tuleb tõsta ning kuidas pedagoog peab „enam kui senini omi kohuseid tundma ning täpisealt täitma“. Nõutakse, kuidas õpetajaid peavad koolis hakkama ühendama ühiselt mõistetavad pedagoogilised huvid ja võtted. (Ibid.: 82)

Järgnevatel aastatel on märgata, kuidas suvel korraldatavate lühiajaliste kursuste korralduslik ja sisuline pool muutub järjest laiemaks ning mitmekesisemaks. 1926. aasta maikuu lõpus saatis haridusministeerium kõikidele riigi koolidele ühise teadaande suvel toimuvatest mitmesugustest kursustest: need on jaotatud esmalt õppeainete ning seejärel toimumispaiga põhised (Kirjavahetus 1926: l. 45–45p). Ühte teatesse on koondatud kogu vajalik info nii algkoolide kui keskkoolide õpetajatele korraldatavatest lühikursustest. Erinevalt 1921. aasta suvekursustest on antud õppeaastal kõikidele osalejatele garanteeritud tasuta ühiskorteris elamine. (Ibid.) Samas ei piirdunud õpetajatele korraldatavad täiendkoolitused sugugi ainult õppeainete alase informatsiooniga. Seoses pedagoogidele esitatavate kõrgete kõlbus- ja moraalnormidega korraldas Üleilmne Õpetajate Alkoholismivastane Liit 1926. aasta juulis Tartus rahvusvahelise karskuskongressi, kuhu oli kutsutud esinejaid üle maailma: Saksamaalt, Rootsist, USA-st jne. Kongressil peeti mitmeid ettekandeid, muuhulgas „Kuidas äratada huvi karskusõpetuse vastu?“ ning „Karskuse mõju noorsoo psüühika peale“. (Ibid.: l. 52) Mitmekesisust lisasid veelgi ettevõtmised, milles maakooliõpetajatele pakuti võimalust tutvuda linna- ja alevikoolides toimuva õppetööga ja vastupidi. Üks selline üleskutse pärineb Harjumaa koolinõunikult H. Summerilt sama aasta septembrist, kus kõiki pedagooge sellist võimalust kasutama ärgitatakse

ning lisaks soovitatakse külastada ka Tallinna Õpetajate Seminari harjutuskooli. (Ibid.: l. 65) Seega on võimalik juba 1920ndate keskpaigast märgata laia ning mitmekesise pedagoogide täiendusõppe ja kursusesüsteemi olemasolu, mis noore riigi õpetajaskonna professionaliseerumist kiirendas.

1920ndate lõpus ei esine õpetajate täiendusõppes võrreldes eelnevate aastatega olulisi uuendusi. Endiselt saabus nii 1928. kui ka 1929. aasta kevade lõpus haridusministeeriumi riigikoolivalitsuse teadaanne õpetajate suvekursuste kohta (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 24–24p; kirjavahetus 1929: l. 50–51p). Samas võrreldes 1926. ja veelgi varasemate aastatega on teadaannete tekstid tunduvalt kompaktsemad ja sisutihedamad ning oma suunistes varasematest lakoonilisemad. Ministeeriumi üleriiklike erinevate ainete ja kooliastmete pedagoogide täienduskoolituse kõrval leidis aga ka lokaalsemaid ettevõtmisi. 1928. aasta suvel korraldas Pärnu maakoolivalitsus õpetajate suvekursused, mis vältasid kahest nädalast ühe kuuni (Kirjavahetus, ringkirjad...: l. 26–26p; lisa 5). Algkooliõpetajatele pakuti täiendusõpet eesti kirjanduse, emakeelse lugemismaterjali ja koduste tööde planeerimise osas. Huvitava asjaoluna on välja toodud ka info vaba aja veetmise võimaluse kohta, kus selle kohta öeldakse: „Meelelahutuse ja puhkuse võimalusi töö vaheaegadel vaevalt peaks olema vaja nimetada, kuna kursused asuvad meie kodumaa suvitus- ja supellinnas ning suvitushooaja kestel.“ (Ibid.) 1929. aastast on säilinud ka Tallinna ekskursionijaama teatis, milles õpetajaid kutsutakse rikastama oma kogemusi ning oskust looduse vaatlemises. 10.–22. juunini aset leidnud jaama tegevuses saadi osa nii geoloogia, linnageograafia kui kunstiajaloo loengutest ning erinevatest väljasõitudest loodusesse (Pirita, Rannamõisa jne). Erinevus varasemate täiendusõpetega seisneb faktis, et kuulutuses on välja toodud ka ligikaudne summa (1,5 krooni), mida iga osaleja peab olema valmis päevas oma ülalpidamise peale kulutama. (Kirjavahetus 1929.: l. 30)

Kokkuvõte

Eesti esimese iseseisvusperioodi algharidussüsteemi üheks oluliseks tunnuseks olid paljud kohalikud iseärasused, mistõttu tervikpildi saamiseks on oluline üksikjuhtumite uurimine. Käesolev uurimus keskendus Vääna algkoolile, mis oli 1920ndatel Vääna valla hariduskeskus ning samanimelise kooliringkonna ainus avalik üldhariduskool. Üldiselt iseloomustavad Eesti Vabariigi algharidust vahemikus 1920–1929 pidev areng, seaduste täpsustamine, õppe- ja tunnikavade täiendamine ning rohkearvulised teated haridusministeeriumilt maa- ja vallakoolivalitsustele. Sama pilt on nähtav ka Vääna algkooli arhiivis, kusjuures 1920ndate jooksul nende teadete kvantitatiivne kogus aja jooksul järk-järgult vähenes. Õppetöö korraldust sisaldavate teatiste kõrval, millest enamikus kajastati „Avalikkude algkoolide seaduse“ põhimõtteid iga lapse individuaalsusest ja töökoolist, hakkas 1920ndate teises pooles esinema üha enam täpsustavaid ja soovitusi jagavaid teateid sotsiaalse poole kohta. Koolivalitsuste kirjavahetuses domineerivad konkreetse juhtumi puhul lühikirjad seoses Vääna algkooli õpetajate töövõtulepingute alustamise, lõpetamise, pikendamise jms teadetega ning koolinõunike juhendid koolielu igapäevaseks korraldamiseks: seda kogu uuritava ajavahemiku jooksul.

Kui algkooliõpetajate ettevalmistamise osas tegutsesid 1920ndatel õpetajate seminarid ning (alates 1928. aastast) pedagoogiumid, siis täiendusõppe osas selgus uurimise tulemusena, kuidas see väljendus eelkõige haridusministeeriumi korraldatud iga-aastastes suvekursustes ning veidi vähemal määral ka teistes lühiajalistes kursustes, mida korraldasid nii riigi- kui omavalitsusasutused ning mitmed seltskondlikud organisatsioonid. Võrreldes 1920ndate esimese poolega muutus lühikursuste korralduslik ja sisuline pool järjepanu laiemaks ja mitmekesisemaks, nt leidsid 1920ndate II pooles aset juba ka suvekursused õpetajatele, kuhu olid kutsutud esinejaid üle Euroopa ning USA-st. Ministeeriumi suvekursuste osas 1920ndate jooksul suuri muudatusi aset ei leidnud, ent nende kõrval hakkas järjest enam esinema ka lokaalsemaid, maakondlikke täienduskoolitusi.

Uurides Vääna algkooli üleminekut neljaklassiliselt koolikohustuselt kuueklassilisele, selgus kuidas 6-klassiline koolikohustus Vääna vallas realiseerus alles õppeaastal 1928/29 peale 1928. aasta Vääna valla volikogu vastavat otsust. Samas kuues klass avati esimest korda Vääna algkoolis juba õppeaastal 1925/26 ja viies klass tegutses juba 1921. aasta sügisel. See on tunduvalt hiljem kui antud bakalaureusetöös uuritud mõlemas teistes Harjumaa algkoolis: Arukülas tegutses lõpuklass juba 1921/22 õppeaastal ning Viimsis avati see üks aasta varem. Koolikohustuse täitmise osas tuli välja, kuidas osad Vääna kooliringkonna nimekirjas olevad lapsed käisid koolis sootuks naabervallas Muraste algkoolis ning enamik tegeliku õppetöö alguskuupäevast hiljem Vääna kooli jõudnud õpilased hilinesid haiguse või karjas viibimise tõttu.

Kõrvutades Vääna kooli vastavaid statistilisi näitajaid Viimsi ning Aruküla algkooliga lähemalt, avaldus uurimise tulemusena kuidas mõisakoolid (Aruküla ja Vääna) kuulusid nii klassiruumide kui õpetajate koguarvult maakonnas ning kogu riigis tervikunagi pigem suuremate sekka. Harjumaa ise (v.a Tallinn ja Paldiski linn) paistab oma suurest rahvaarvust hoolimata kogu riigis tervikuna silma tavatult väikese algkoolide arvuga, mis annab tunnistust sealsest koolimajade vähesusest, ent nende suurusest. Lisaks ületas ka Vääna kooli juurde kuulunud maa-ala ligi kahe ja poole kordselt mõlema teise eelmainitud algharidusasutuse näitajaid. Klassikomplektide koha peal erinevusi ei esine ning paralleelklasside puudumine oli kaasajal levinud praktika.

Edaspidi on oluline selliste üksikjuhtumite uurimusi ka tulevikus jätkuvalt ette võtta, et saada seeläbi täielikum pilt Eesti hariduse ajaloost kahe maailmasõja vahelisel perioodil.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

ERA.1108.3.780, *Harjumaa algkoolide võrgukavad 1924–1929*

Tallinna Linnaarhiiv

TLA.52.1.523, *Haridusosakonna kirjavahetus linnavalitsuse, haridusministeeriumi jt-ga koolisunduse ja koolivõrgu teostamise asjus. Tallinna linna ja Harjumaa algkoolide võrgu kava ühes väljatöötamiseks vajaliku materjaliga (linnaplaanid, seletuskirjad, määrused õpilastele, päevaraamatu blanketid jne.) 1923*

TLA.884.4.989, *Ajaloolisi andmeid koolide kohta 1925–1926*

Vääna Mõisakooli arhiiv

Kirjavahetus 1926

Kirjavahetus, ringkirjad, tunnikavad, aruanded 1928

Kirjavahetus 1929

Töökavad 1923–1926

Vaesemate õpilaste varustuse arveraamat

Wääna walla kooliwalitsuse kirjavahetus 1921–1922

Õpilaste edasijõudmine 1922–1927

Publitseeritud allikad

Avalikkude algkoolide seadus. (7.05.1920). *Riigi Teataja*.

Avalikkude algkoolide seadus. (2.06.1931). *Riigi Teataja*.

Eesti Statistika kuukiri. (1922). *Eesti Statistika Keskbüroo*, nr 1–2.

Eesti Õpetajate VII üldkongress. (18.–20.06.1925). Avaldatud Tallinnas 1926.

Haridus Eestis. (1924). *Riigi Statistika Keskbüroo*.

Harju Maakonna algkoolide võrgukava. (1923). *Päewaleht*, 11. oktoober, lk 2.

Määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta. (24.09.1920). *Riigi Teataja*.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (9.06.2010). *Riigi Teataja*.

Kirjandus

Andresen, L. (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Tallinn: Avita.

Annusson, J. (1920). *Wana ja uus kool*. Tallinn: Vaba Maa.

Eisen, F. (1995). *Kooliuuenduse liikumisest Eestis 1918–1940*. Tallinn: HK Trükikoda.

Elango, Õ. (1972). *Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis*. Tallinn: Eesti Raamat.

Epner, P., Mälk, S., Jõgiste, A., Alatalu, R. (2015). *Mõisast kooliks. Eesti mõisakoolide teejuht*. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.

Karjahärm, T., Sirk, V. (1997). *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Karjahärm, T., Sirk, V. (2001). *Vaim ja võim. Eesti Haritlaskond 1917–1940*. Tallinn: Argo.

Krull, E. (2009). Õppekavaülesed ideed Eesti õppekavades. *Haridus*, 19, 34–41.

Metsis, L. (1995). *Eesti külakoolist kuueklassilise algkoolini*. Tallinn.

Normak, V. (2010). 90 aastat kaasaegset haridust Eestis. *Haridus*, 20, 37–40.

- Normak, V. (2012). Eesti Vabariigi aeg. Hariduspoliitika lühiülevaade. V. Sirk (toim), *Tallinna hariduselu 1918–2008. Üldharidus ja hariduskorraldus*. Tallinn: Tallinna Haridusamet.
- Pajur, A. (2015). 1918–1944. S. Rebane (toim), *Eesti ajalugu. Kronoloogia*. (lk 235–334). Tallinn: Tänapäev.
- Ploompuu, A. (1928). Mida nõutakse meie õpetajailt. *Kasvatus*, 10, 183–187.
- Raud, M. (1965). *Eesti kool aegade voolus. Koolinõuniku mälestusi II*. Stockholm: EMP Stockholm.
- Sirk, V. (1999). Haridus ja õpetajaskond Eestis omariikluse loomise aastatel (1917–1920. aastate algus). *Acta Historica Tallinnensia*, 3, 130–155.
- Sirk, V. (2018). Kohanemine tegelikkusega 1925–1933. Haridus ja ühiskond. Koolikorraldus/Üldharidus. S. Nilbe (toim), *Eesti hariduse 100 aastat*. Tallinn: Post Factum.
- Urbanik, T. (2007). *Killukesi Harku valla haridusloost*. Põltsamaa: OÜ Vari Press.
- Urbanik, T. (2008). *Vääna iseseisva vallana*. Põltsamaa: OÜ Vari Press.
- Vahtre, L. (2005). Üldharidus. A. Pajur, T. Tannberg (toim), *Eesti Ajalugu VI*. (lk 118–131). *Vabadussõjast taasiseseisvuseni*. Tartu: Ilmamaa.
- Zetterberg, S. (2009). *Eesti ajalugu*. Tallinn: Tänapäev.

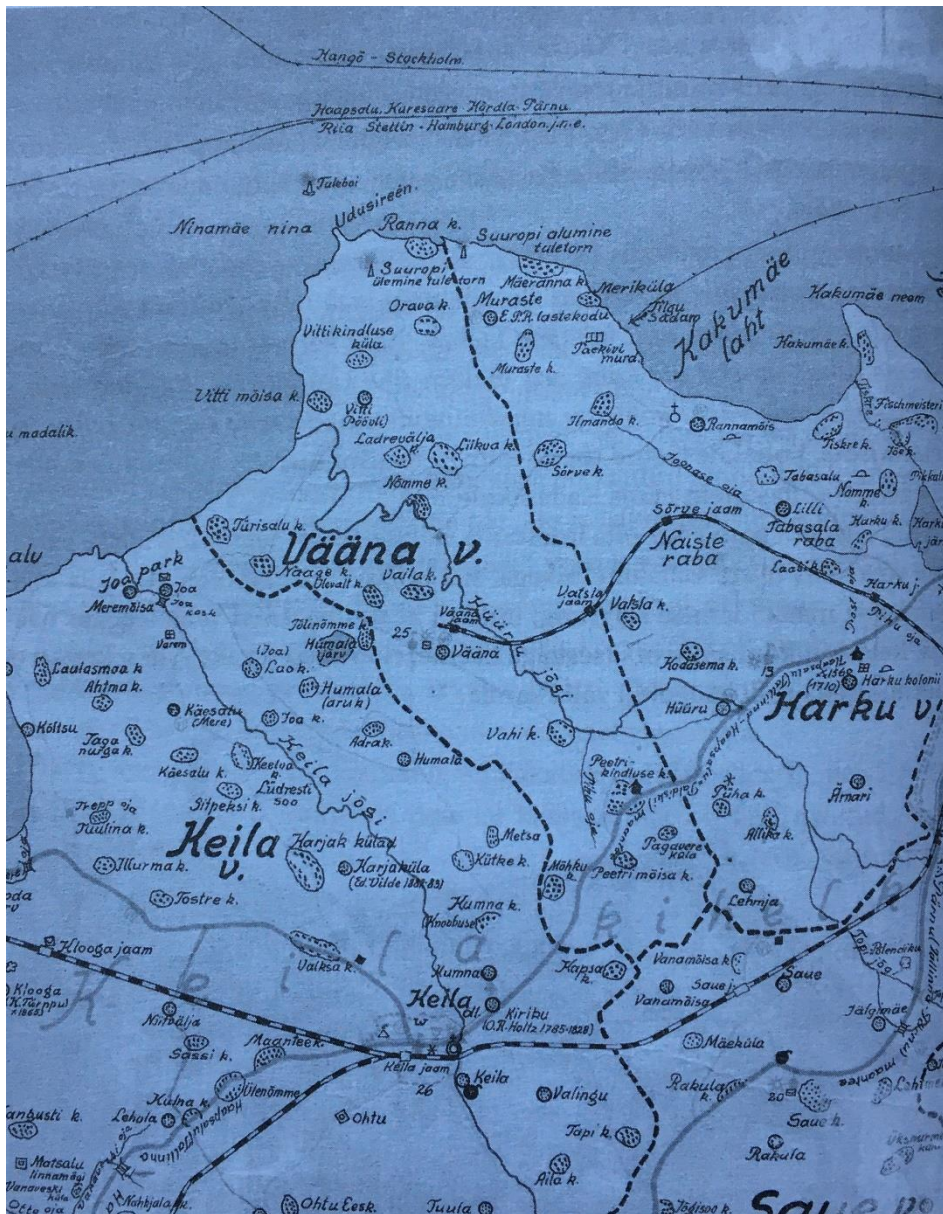
Internetimaterjalid

- Rannap, H. (2000). *Eesti kooli ja pedagoogika kronoloogia*. Kasutatud 07.01.2020, https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_kooli_ja_pedagoogika_kronoloogia.pdf
- Statistikaameti kodulehekülg*. (i.a). Kasutatud 28.04.2019, <https://www.stat.ee/20403>
- Vääna Mõisakooli kodulehekülg*. (i.a). Kasutatud 3.01.2020, <http://www.vaanakool.edu.ee/tanane-paev>

Lisad

Lisa 1

Vääna valla kaart 1926

Urbanik 2008: 24

Lisa 2

Tabel 1. Õpilaste arv klassis Vääna algkoolis õppeaastate lõikes klassikursuste kaupa

	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29
I klass	55	49	35	47	37	29	26	25
II klass	33	52	52	39	53	38	27	25
III klass	21	31	40	45	40	51	43	25
IV klass	9	12	25	33	37	34	43	34
V klass	4	5		17	20	17	15	24
VI klass					14	15	12	13
Kokku	122	151	152	181	201	184	166	146

TLA.884.4.989: l. 401; kirjavahetus 1929: l. 44p; kirjavahetus, ringkirjad...: l. 19p; õpilaste edasijõudmine...: l. 1p–31p

Tabel 2. Õpilaste arv klassis Viimsi algkoolis õppeaastate lõikes klassikursuste kaupa

	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25
I klass	14	28	25	28
II klass	22	18	29	29
III klass	40	22	16	29
IV klass	17	22	12	17
V klass	5	5	11	6
VI klass				7
Kokku	98	95	93	116

TLA.884.4.989: l. 386

Tabel 3. Õpilaste arv klassis Aruküla algkoolis õppeaastate lõikes klassikursuste kaupa

	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25
I klass	36	36	26	38
II klass	36	40	32	28
III klass	27	35	48	40
IV klass	26	26	28	35
V klass	17	17	17	15
VI klass	9	9	11	11
Kokku	151	163	162	167

TLA.884.4.989: l. 132

Lisa 3

1921. aasta avalikkude algkoolide tunnikava

maksmapanemist koolis.

3. Uue tunnikava rakendamise- ja kaotavad oma maksuse endised sel-
lekohasad määrused.

Tallinnas, 1. juulil 1921a. N 22048.

Haridusminister H. Bauer. Kooliosakonna juhataja G. Ollik.

A L G K O O L I T U N N I K A V A.

Opeained.	K l a s s i d.						Täendus.
	L.	2.	3.	4.	5.	6.	
1. Emakeel	6	6	6	5	4	4	1) Aritmeetika, geo- meetria, algebra.
2. Kodulugu	3	3	3	-	-	-	2) Uhes geomeetri- lise joonestari- sega.
3. Matemaatika	5	5	5	5	5	5	2) Bioloogia, füü- silka, mineraloo- gia ja tervishoid.
4. Looduslugu	-	-	-	4	4	5	4) Hastäädus, maal- gu, maade teadus.
5. Geograafia	-	-	-	2	2	2	5) Ühiskonnalugu, kodaniku õigused ja kohused, koda- niku eetika.
6. Ajalugu	-	-	-	2	2	2	6) Soovitatav 4 poolt- tundi.
7. Kodanikuteadus	-	-	-	-	-	1	
8. 1 võõras keel	-	-	4	4	3	3	
9. 2. võõras keel	-	-	-	-	3	3	
10. Joonistamine	2	2	2	2	2	2	
11. Käsitöö	2	2	2	2	2	2	
12. Leulumine	2	2	2	2	2	2	
13. Võimlemine	2	2	2	2	2	2	
	22	22	26	30	31	33	

Haridusminister H. Bauer.
Kooliosakonna juhataja G. Ollik.
Algkirjaga õige.

Harju maakonna-koolivalitsuse sekretär *K. Põlma*

Kõigile Harjuma koolidele.
Tähelepanemiseks ja tähtsuseks.

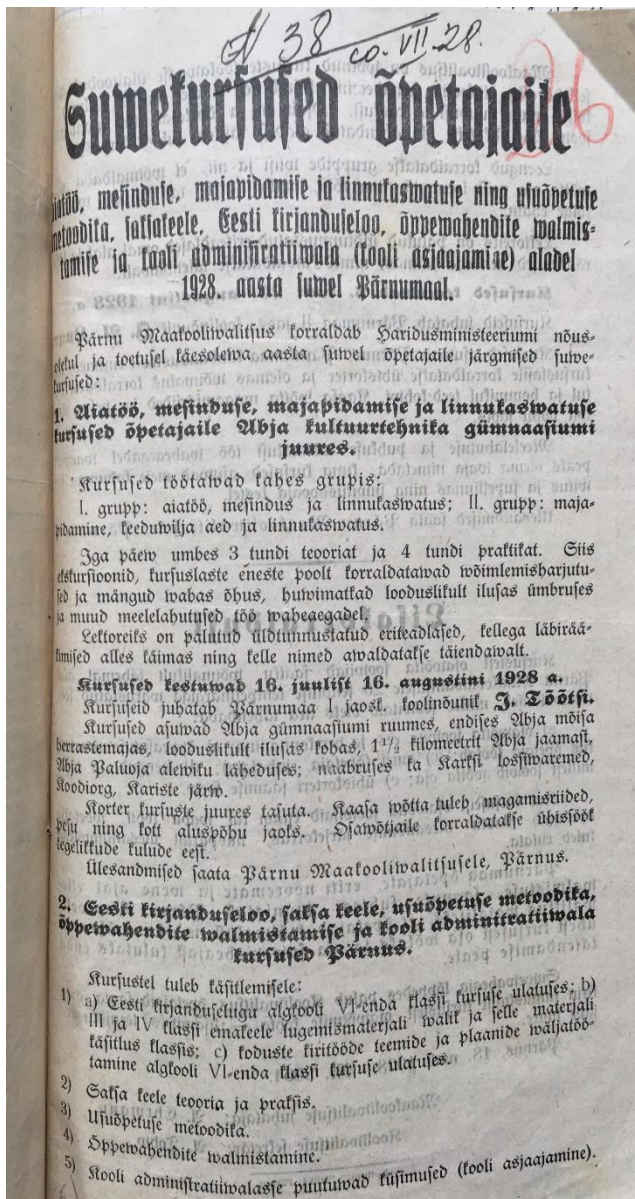
Tallinnas, 20. juulil 1921 a. N 1010.

Harju maakonna-koolivalitsuse juhataja
Sekretär *K. Põlma*

Wäana walla...: l. 38p

Lisa 5

Pärnu maakoolivalitsuse korraldatud õpetajate suvekursuste teadaanne 1928

Lisa 6

Vääna algkooli tunnikava õppeaastal 1929/30

Vääna 6kl algkooli tunnikava 1930 õppeaastal

Esmaspäev		Teisipäev		Kolmapäev		Neljapäev		Reede		Sunnipäev	
Matemaatika	Emantsel	Matemaatika	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Matemaatika	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Kaaslaul	Ad. Väär	Matemaatika	Emantsel	Emantsel	Matemaatika	Matemaatika	Emantsel	Matemaatika	Emantsel	Matemaatika	Emantsel
Kaul väimlemine	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Saapar	Matemaatika	Emantsel	Emantsel	Matemaatika	Matemaatika	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Emantsel	Puup	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Emantsel	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Emantsel	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Kaul väimlemine	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Saapar	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel
Katariinapäev	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel	Emantsel

Kõhulugu		Emantsel		Kõhulugu		Emantsel		Kõhulugu		Emantsel	
Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel
Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel

Matemaatika		Emantsel		Kõhulugu		Emantsel		Kõhulugu		Emantsel	
Matemaatika	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel
Matemaatika	Puup	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Ad. Väär	Emantsel	Emantsel	Kõhulugu	Puup	Emantsel	Emantsel

Õppeaastal		Ed. Väär		Ad. Väär		O. Väär		P. Puup		P. Saapar	
Õppeaastal	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Kõhulugu, kellus ja kodanikk	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2	3 3 4 1 1 2
Kõhulugu	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 2 1 1
Emantsel	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5	8 8 8 7 6 5
Kõhulugu	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2	- - - 2 2 2
Matemaatika	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5	5 5 6 5 5 5
Kõhulugu	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4	- - - 3 4 4
Matemaatika	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2	- - - 2 3 2
Emantsel, kaalumine	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1
Kõhulugu	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2
Kõhulugu	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2	2 2 2 2 2 2
Väimlemine, tarvis hoid	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1	2 2 2 2 1 1
Sõnaraamat	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5	- - - 5 5
	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2	2 2 2 2 3 3 2

Ed. Väär		Sundt. Saapar		Kõhulugu	
Ed. Väär	20	Sundt. Saapar	20	Kõhulugu	20
Ad. Väär	30	Ad. Väär	30	Ad. Väär	30
O. Väär	30	O. Väär	30	O. Väär	30
P. Puup	30	P. Puup	30	P. Puup	30
P. Saapar	00	P. Saapar	00	P. Saapar	00

Kõhulugu: 146.

Kõhulugu: 146.

Kirjavahetus 1929: 1. 61

Summary

Basis of Primary Education in the Republic of Estonia in 1920–1929 on the example of Vääna Primary School

During the 1920s Estonia developed a new educational system based on the Estonian language and national identity, implementing it step-by-step. The basis of this system was a primary school. The most important of the documents, on which the system was built, was the „Public Primary Schools Act“ written in May of 1920. It was implemented in September of the same year and supplemented a year later by the first official primary school curriculum and timetable. However, it is important to realise the practical application of law during these times, as new legislation materialised differently in different areas. Because of this, the case for each school is different and each with great research potential.

This bachelor’s thesis analyses the documents included in the correspondence between the Harju Educational Administration and Vääna parish School Administration during the 1920s, as well as the changes in in-service training for teachers and the transition from four to six-year compulsory schooling. The thesis is based on the example of Vääna Primary School. The documents used are found in the National Archives of Estonia, Tallinn City Archives and Vääna Primary School’s archives. For a better overview of primary education in the 1920s and Vääna school’s status statistical data, like the number of classes and teachers, size of the school, is compared against Viimsi and Aruküla primary schools, all located in the same county.

The thesis shows how Estonian primary education was in constant development during 1920–1929 as the curriculum and lesson plans were regularly improved and the Estonian Ministry of Education sent out notices outlining the new requirements for schools. Vääna Primary School’s archives reveal how during the 1920s, the amount of different documents lessened over time. Letters related to teachers’ contracts, and school counsellors instruction for daily management dominated the communication from Vääna Primary School. Archives also show how annual summer courses organised by the Estonian Ministry of Education were the most popular method of in-service training for teachers, followed by other short-term training opportunities organised

by the National Government as well as the municipalities themselves. The depth and variety of these training courses increased a lot during the second half of the 1920s and more of the training opportunities came to be organised by the municipalities.

The six-year compulsory schooling was only implemented from the 1928/29 academic year onwards, following a Vääna Municipality Councils' decision in 1928, even though the sixth grade first opened in the 1925/26 academic year. This happened much later when compared to Viimsi Primary School (in 1920/21) and Aruküla Primary School (in 1921/22). When analysing the fulfilment of compulsory schooling, it was found that some of the students registered in Vääna school district went to the neighbouring Muraste Primary School, and of those students that started the academic year late, most were either ill or had farm work. Comparison of the number of students and teachers in Vääna Primary School and the two manor school (Aruküla and Vääna) shows how the latter two were one of the biggest schools not only in the municipality but also nationally. This illustrates how Harju county with the biggest population, had less, but bigger primary schools (not including Tallinn and Paldiski cities).

This thesis complements Harku parish's educational history in the Vääna municipality area during 1920–1929. The importance of this and future research on other institutions is to better understand the history of Estonian educational system during the period between the two World Wars. Future research of similar type could also focus on primary schools in counties other than Harju county as well as on minority schools across the nation.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kerdo Kristjan Tamm (sünnikuupäev 18.05.1997),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose bakalaureusetöö “Alghariduse alused Eesti Vabariigis 1920–1929 Vääna algkooli näitel”, mille juhendaja on dotsent Andres Andresen,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 20. mai 2020